

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ Ε΄ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ **ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗΣ**

Κατερίνα Σακελλαροπούλου

Αντιπρόεδρος
του Συμβουλίου της Επικρατείας

I. ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ (Ν. 360/1976, 2742/1999, 4280/2014)

(...) από τις διατάξεις του άρθρου 24, καθώς και των άρθρων 79 παρ. 8 και 106 παρ. 1 του Συντάγματος προκύπτει ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός ανατίθεται στην Πολιτεία, που οφείλει να θεσπίζει τις αναγκαίες ρυθμίσεις ώστε να διασφαλίζεται η προστασία του περιβάλλοντος, οι άριστοι δυνατοί όροι διαβίωσης του πληθυσμού και η οικονομική ανάπτυξη στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας (βιώσιμης ανάπτυξεως). Ουσιώδης όρος για τη βιώσιμη ανάπτυξη είναι τα χωροταξικά σχέδια, όπως αυτά προβλέπονται, διαδοχικώς, στον Ν. 360/1976 (Α΄ 151) και στον Ν. 2742/1999 (Α΄ 207). Τα σχέδια αυτά θέτουν, με βάση την ανάλυση των δεδομένων και την πρόγνωση των μελλοντικών εξελίξεων, τους μακροπρόθεσμους στόχους της οικονομικής και κοινωνικής αναπτύξεως και ρυθμίζουν, μεταξύ άλλων, το πλαίσιο για τη διαμόρφωση των οικιστικών περιοχών, των περιοχών ασκήσεως παραγωγικών δραστηριοτήτων και των ελεύθερων χώρων στις εκτός σχεδίου περιοχές (ΣτΕ 2669/2007, 3175/2009, 4534/2009, 4073/2014).

Την πρόσφατη νομολογία του Ε΄ Τμήματος απασχόλησαν σε σημαντικό βαθμό τα ειδικά χωροταξικά πλαίσια, τα οποία, παρά τη ρητή συνταγματική πρόβλεψη του άρθρου 24 παρ. 2, εκδόθηκαν από το 2008 κι ύστερα, 33 χρόνια μετά την ψήφιση του Συντάγματος.

Όπως κρίθηκε: (...) τα αρμόδια όργανα του Κράτους οφείλουν να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για την αποτελεσματική διαφύλαξη του αγαθού αυτού και, ειδικότερα, να λαμβάνουν τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά, μέτρα, παρεμβαίνοντας στον αναγκαίο βαθμό στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Κατά τη λήψη των ανωτέρω μέτρων, τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας οφείλουν να σταθμίζουν και άλλους παράγοντες, αναγόμενους στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον, η επιδίωξη όμως των σκοπών αυτών και η στάθμιση των προστατευόμενων αντίστοιχων εννόμων αγαθών πρέπει να συμπορεύεται προς την υποχρέωση της Πολιτείας να μεριμνά για την προστασία του περιβάλλοντος κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται βιώσιμη ανάπτυξη (βλ. ΣΕ 3478/ 2000, 613/2002 Ολομ., 2667/2007, 3175/2009). Περαιτέρω, από τις διατάξεις του άρθρου 24, καθώς και των άρθρων 79 παρ. 8 και 106 παρ. 1 του Συντάγματος προκύπτει ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός ανατίθεται στην Πολιτεία, που οφείλει να θεσπίζει τις αναγκαίες ρυθμίσεις ώστε να διασφαλίζεται η προστασία του περιβάλλοντος, οι άριστοι δυνατοί όροι διαβίωσης του πληθυσμού και η οικονομική ανάπτυξη στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας (βιώσιμης αναπτύξεως). Ουσιώδης όρος για τη βιώσιμη ανάπτυξη είναι τα χωροταξικά σχέδια, όπως

αυτά προβλέπονται, διαδοχικώς, στον Ν. 360/1976 (Α' 151) και στον Ν. 2742/1999 (Α' 207). Τα σχέδια αυτά θέτουν, με βάση την ανάλυση των δεδομένων και την πρόγνωση των μελλοντικών εξελίξεων, τους μακροπρόθεσμους στόχους της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξεως και ρυθμίζουν, μεταξύ άλλων, το πλαίσιο για τη διαμόρφωση των οικιστικών περιοχών, των περιοχών ασκήσεως παραγωγικών δραστηριοτήτων και των ελεύθερων χώρων στις εκτός σχεδίου περιοχές (ΣτΕ 2669/2007, 3175/2009, 4534/2009, 4073, 4189, 4966/2014).

Ειδικά Χωροταξικά Πλαίσια

Η έγκριση των ειδικών χωροταξικών πλαισίων ανατίθεται, με τις παραπάνω διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 7 του ν. 2742/1999, σε ένα ευρείας συνθέσεως συλλογικό κυβερνητικό όργανο, εξοπλισμένο με επιτελικού και αποφασιστικού χαρακτήρα αρμοδιότητες χωροταξικού σχεδιασμού, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η χάραξη της εθνικής χωροταξικής πολιτικής και η εποπτεία και αξιολόγηση της εφαρμογής της. Συγκεκριμένα, τα ειδικά χωροταξικά πλαίσια, τα οποία αποτελούν, κατά τα ήδη εκτεθέντα, τη γενική πρόταση χωροταξικής οργάνωσης συγκεκριμένων τομέων παραγωγικών δραστηριοτήτων εθνικής σημασίας, που διατυπώνεται μετά από εκτίμηση των βασικών κατευθύνσεων και προτεραιοτήτων της οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής της χώρας στους συγκεκριμένους τομείς και των προβλεπόμενων επιπτώσεών τους στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, εξειδικεύουν και συμπληρώνουν τις κατευθύνσεις του γενικού πλαισίου, συγκροτούν δε με αυτό ένα συνεκτικό σύνολο γενικών κατευθύνσεων χωροταξικού σχεδιασμού και αιεφόρου ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, τα ειδικά χωροταξικά σχέδια, τα οποία αποτελούν, κατά το σύστημα του νόμου, το δεύτερο στάδιο χωροταξικού σχεδιασμού, περιλαμβάνουν, αφενός επιλογές στρατηγικού χαρακτήρα, συναρτώμενες με μακροπρόθεσμες εκτιμήσεις εντασσόμενες στα προγράμματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που εγκρίνονται από την Ολομέλεια της Βουλής κατά το άρθρο 79 παρ. 8 του Συντάγματος, και αφετέρου γενικές κατευθύνσεις και ειδικότερες ρυθμίσεις, συνδεδεμένες αρρήκτως με τα ανωτέρω ζητήματα, για τη θέσπιση των οποίων παρέχεται νομοθετική εξουσιοδότηση στο παραπάνω κυβερνητικό όργανο με τις προαναφερόμενες διατάξεις του ν. 2742/1999 (βλ. ΣτΕ 4784, 4785, 1421, 1422/2013, 7/λούς, 4966, 4983/2014) (...) οι σχετικές δε ρυθμίσεις ελέγχονται κατά το κανονιστικό τους μέρος (ΣτΕ 4966/2014), (...) αναπτύσσουν νομική δεσμευτικότητα και προσβάλλονται παραδεκτώς (ΣτΕ 4189/2014, 3632/2015 Ολομ.)

(...) όπως έχει ήδη κριθεί, (ΣτΕ 1421/2013), τα προβλεπόμενα από το άρθρο 7 του ν. 2742/1999 ειδικά πλαίσια χωροταξικού σχεδιασμού και αιεφόρου ανάπτυξης, αποτελούν πράξεις της εκτελεστικής λειτουργίας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και αντικείμενο σε σχέση με τις πράξεις της Διοικήσεως που εκδίδονται με βάση εξουσιοδότηση τυπικού νόμου και έχουν αμιγώς κανονιστικό περιεχόμενο, διότι, όπως εκτίθεται ανωτέρω, περιέχουν στρατηγικές επιλογές, για την υλοποίηση των οποίων, μπορούν να εισάγονται συγκεκριμένες δεσμευτικές ρυθμίσεις, συναρτώμενες με τις αναγκαίες για το σκοπό αυτό τεχνικές εκτιμήσεις. Το αντικείμενο δε των ρυθμίσεων που επιτρέπεται να θεσπιστούν με τα εν λόγω ειδικά σχέδια προσδιορίζεται με το ανωτέρω άρθρο 7 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του ν.

2742/1999. Περαιτέρω, ενόψει του κατά τα ανωτέρω ιδιόμορφου χαρακτήρα των ειδικών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης και του αντικειμένου τους που αποτελεί εξειδίκευση κατά τομέα ή κλάδο παραγωγικών δραστηριοτήτων του Γενικού πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης, στο οποίο περιέχονται τα προγράμματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που εγκρίνονται με απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής με βάση την ειδική διαδικασία, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 79 παρ. 8 του Συντάγματος, επιπρεπώς, κατά το άρθρο 43 παρ. 2 του Συντάγματος, ορίζεται με το προαναφερόμενο άρθρο 7 του ν. 2742/1999, ότι τα ειδικά αυτά πλαίσια εγκρίνονται με απόφαση της Επιτροπής Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στον τομέα του χωροταξικού σχεδιασμού και της αειφόρου ανάπτυξης, ύστερα από γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΣτΕ 4966/2014 υδατοκαλλιέργειες).

(...) όταν για την έκδοση διοικητικής πράξεως προβλέπεται, ως ουσιαστικός τύπος της διαδικασίας, η λήψη υπόψη απλής γνώμης συλλογικού οργάνου, η γνώμη αυτή πρέπει να εκδίδεται κατά τον τρόπο που ορίζεται στο νόμο. Όταν όμως από τα στοιχεία του φακέλου προκύπτει ότι η Διοίκηση προσπάθησε επί εύλογου χρονικό διάστημα να επιτύχει τη σύννομη έκδοση της απλής γνώμης, αυτό όμως δεν κατέστη δυνατό από εσκεμμένες ενέργειες τρίτων προσώπων που παρεμπόδισαν τη λειτουργία του συλλογικού οργάνου, η αρχή του κράτους δικαίου και της αποτελεσματικής δράσης της Διοικήσεως επιβάλλουν την έκδοση της διοικητικής πράξεως, έστω και αν η απλή γνώμη, η οποία ελήφθη υπόψη από τη Διοίκηση, δεν εκδόθηκε κατά πλήρη συμμόρφωση με το νόμο, λόγω των προσκομμάτων που δημιούργησαν τα τρίτα αυτά πρόσωπα (ΣτΕ 4966,4982/2014).

Για το ειδικό χωροταξικό του Τουρισμού η Ολομέλεια έκρινε ότι «(...) Επί συλλογικών οργάνων η βούληση εκφράζεται από την πλειοψηφία των μελών (...)» και το ακύρωσε διότι δεν τηρήθηκε η νόμιμη διαδικασία γνωμοδότησης του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξίας: «(...) με τις προαναφερθείσες διατάξεις των άρθρων 7 παρ. 4 και 4 παρ. 3 εδάφιο τρίτο του ν. 2742/1999, για την έγκριση των Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης από την Επιτροπή Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στον τομέα του Χωροταξικού Σχεδιασμού και της Αειφόρου Ανάπτυξης επιβάλλεται, ως ουσιαστικός τύπος της σχετικής διαδικασίας η προηγούμενη γνωμοδότηση του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. Συνεπώς, η παράλειψη του τύπου αυτού ή η πλημμελής τήρησή του επάγεται την ακυρότητα του τελικώς εκδιδόμενου Ειδικού Πλαισίου. Το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης έχει τον χαρακτήρα συλλογικού διοικητικού οργάνου, του οποίου η συγκρότηση, η σύνθεση και η λειτουργία διέπονται από το ν. 2742/1999 και τον, κατ' εξουσιοδότηση του νόμου αυτού εκδοθέντα, Κανονισμό Λειτουργίας, περαιτέρω δε, για ζητήματα για τα οποία δεν υπάρχει ίδια ρύθμιση, από τον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. Εξ άλλου, κατά τα γενικώς παραδεδεγμένα (πρβλ. ΣτΕ 1068/1949) επί συλλογικών διοικητικών οργάνων η βούληση αυτών εκφράζεται κατόπιν ψηφοφορίας των μελών αυτού. Και ναι μεν στην ειδικότερη περίπτωση που το συλλογικό όργανο έχει αρμοδιότητα προς διατύπωση απλής γνωμοδοτήσεως, όπως έχει εν προκειμένω το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, δεν απαιτείται απαραίτητως η διατύπωση τελικής ενιαίας κρίσεως, δεδομένου ότι σκοπός της γνωμοδοτήσεως είναι η διαφώτιση του αποφασίζοντος οργάνου επί των ανακυπτόντων ζητημάτων και διαμορφουμένων απόψεων, όμως, και στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 15 παρ. 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, η οποία άλλωστε αποτυπώνει γενική αρχή (βλ. ΣτΕ Ολομ. 2953/1967, 87/1947, 1423/1946) και

έχει εν προκειμένω εφαρμογή ελλείψει ειδικής διατάξεως που να ρυθμίζει το σχετικό ζήτημα στο ν. 2742/1999 και τον Κανονισμό Λειτουργίας του Εθνικού Συμβουλίου, για το έγκυρο της γνώμης απαιτείται να παρατεθούν οι διατυπωθείσες περισσότερες γνώμες και να καταχωρισθούν οι ψήφοι που συγκέντρωσε κάθε γνώμη (ΣτΕ 3632/2015 Ολομ.)».

(...) Όπως προκύπτει από τα στοιχεία που συνοδεύουν το παρόν σχέδιο, η μνημονευόμενη στο προοίμιο γνωμοδότηση της Επιτροπής Φύση 2000 δεν ελήφθη σε κανονική συνεδρίαση των μελών της ή σε συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε με τηλεδιάσκεψη, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην ανωτέρω κ.υ.α. ΔΙΑΔΠ/Α/7841/2005, αλλά υπήρξε προϊόν ανταλλαγής απόψεων μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (βλ. σχετικώς την από 6.10.2014 επιστολή του Προέδρου της Επιτροπής προς το Υπουργείο ΠΕΚΑ, συνοδευόμενη από τα μηνύματα που αντηλλάγησαν ηλεκτρονικώς, στα οποία και διατυπώνονται οι επιφυλάξεις μελών ως προς τον προαναφερθέντα τρόπο λειτουργίας του οργάνου). Με τα δεδομένα, όμως, αυτά, δεν τηρήθηκε ο προβλεπόμενος στο άρθρο 21 του ν. 1650/1986 ουσιαστικός τύπος της διαδικασίας (πρβλ. ΣΕ 1785/2003). Συνεπώς, προεχόντως για τον λόγο αυτό, το παρόν σχέδιο διατάγματος δεν προτείνεται νομίμως (ΠΕ 32/2015).

Ειδικότερα ζητήματα χωροταξικού σχεδιασμού: οδικό δίκτυο

Το οδικό δίκτυο υπόκειται σε συνολικό σχεδιασμό (...) όπως παγίως γίνεται δεκτό (ΣΕ 2487/2006 Ολ., 4033/ 1998 7μ., 2425/2000, 601/2007, 746/2007, 1679/2008, 3415/2009 κ.ά.), από τις διατάξεις του άρθρου 24 του Συντάγματος επιτάσσεται ο ορθολογικός χωροταξικός σχεδιασμός, ουσιαστικός στοιχείο του οποίου είναι το οδικό δίκτυο, υποκείμενο, λόγω της διασυνδέσεως των επί μέρους υποσυστημάτων του και της ιεραρχήσεώς τους, σε συνολικό σχεδιασμό, βάσει των οικείων νομίμων κριτηρίων, έτσι ώστε να καθίσταται και τούτο βιώσιμο. Ειδικότερα, το οδικό δίκτυο υπόκειται σε συνολικό σχεδιασμό και διαχείριση τόσο σε επίπεδο εθνικών ή επαρχιακών οδών, όσο και σε επίπεδο μονάδας τοπικής αυτοδιοικήσεως, προκειμένου για δημοτικές ή κοινοτικές οδούς. Στη διαχείριση του οδικού δικτύου περιλαμβάνεται και ο εκσυγχρονισμός αυτού, προκειμένου τούτο να προσαρμοσθεί προς νέες ανάγκες και απαιτήσεις, δηλαδή, μεταξύ άλλων, και η τροποποίησή του με τη διάνοιξη νέας ή την κατάργηση υπάρχουσας οδού, καθώς και, για την ταυτότητα του λόγου, η τροποποίησή του με τη βελτίωση υφισταμένης οδού (π.χ. με τη διαπλάτυνσή της, βλ. ΣΕ 2124/2009, 2425/2000), εφ' όσον αυτή συνεπάγεται ουσιαστική μεταβολή των χαρακτηριστικών και του προορισμού της οδού, εν όψει των αναγκών τις οποίες εξυπηρετεί. Σε κάθε περίπτωση τα κριτήρια σχεδιασμού και διαχειρίσεως του οδικού δικτύου πρέπει να είναι σαφή, εξειδικευμένα και να συνδέονται προς τα υπόλοιπα στοιχεία του χωροταξικού σχεδίου. Πρέπει, επίσης, να ενσωματώνουν την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, έτσι ώστε το οδικό δίκτυο να καθίσταται βιώσιμο σύστημα επικοινωνίας (ΣΕ 2487/2006 Ολ., 2425/2000, 601/2007, 379/2010 κ.ά.). Για τον λόγο αυτό, απαιτείται για τη σχεδίαση και τη διαχείριση του βιώσιμου οδικού δικτύου μονάδας Ο.Τ.Α., η προηγούμενη κατάρτιση προκαταρκτικής περιβαλλοντικής εκτίμησης και αξιολόγησης και η έγκριση περιβαλλοντικών όρων, κατόπιν της οποίας εκτελείται το έργο. Συγκεκριμένα, από τις διατάξεις των άρθρων 3 και 4 παρ. 1, 2α και 2β του ν. 1650/1986 (Α' 160), όπως ισχύουν μετά την αντικατάστασή τους με τα άρθρα 1 και 2 του ν. 3010/2002 (Α' 91) σε συνδυασμό και με τις διατάξεις των άρθρων 3, 4, 5 και 6 της κ.υ.α. ΗΠ. 15393/2332/5.8.2002 (Β' 1022)

καθώς και των άρθρων 8 και 9 της κ.υ.α. ΗΠ 11014/703/Φ.104/14.3.2003 (Β' 332), συνάγεται ότι για την πραγματοποίηση έργου οδοποιίας που αφορά δημοτικές και κοινοτικές οδούς (Α/Α 11) εκτός σχεδίων πόλεων ή ορίων οικισμών (Α/Α 11.1) καθώς και αγροτικές οδούς (Α/Α 13) ή δασικούς δρόμους (Α/Α 14) και το οποίο (έργο οδοποιίας) κατατάσσεται στην υποκατηγορία 3 της δεύτερης (Β) κατηγορίας έργων του άρθρου 3 του ν. 1650/ 1986, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του ν. 3010/2002, απαιτείται, κατ' αρχήν, να τηρηθεί προηγουμένως η διαδικασία της υποβολής προκαταρκτικής περιβαλλοντικής εκτίμησης και αξιολόγησης (Π.Π.Ε.Α.) και έγκριση περιβαλλοντικών όρων (Ε.Π.Ο.) (πρβλ. ΣΕ 601/2007, 2487/2006 Ολ.). Η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, στην οποία πρέπει κατά τα ανωτέρω να στηρίζεται σε κάθε περίπτωση ο σχεδιασμός και η διαχείριση του οδικού δικτύου, οφείλει επίσης να διαπνέεται από ολοκληρωμένη μακράς προοπτικής προσέγγιση του προβλήματος. Κατά συνέπεια, προκειμένης διανοίξεως ή διαπλατύνσεως υφισταμένης οδού πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν, αφ' ενός μεν οι επιπτώσεις του έργου τούτου στην ιεράρχηση και λειτουργικότητα των υφισταμένων τμημάτων του οικείου οδικού δικτύου, ούτως ώστε η νέα οδός, εντασσόμενη σε αυτό, να συναποτελέσει ενιαίο και λειτουργικό σύστημα, αφ' ετέρου δε το φυσικό ανάγλυφο της περιοχής και τα γεωσυστήματα που μπορεί να επηρεασθούν από την ανωτέρω διάνοιξη ή διαπλάτυνση (ΣτΕ 4990/2014)

Εκτός σχεδίου δόμηση

Μόνη η αναγνώριση της καταρχήν δυνατότητας δομήσεως των εκτός σχεδίου και ορίων περιοχών δεν αντίκειται στις περί χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού συνταγματικές διατάξεις «(...)15. Επειδή, στην περιοχή εγκαταστάσεως της επίμαχης τουριστικής μονάδας ισχύουν, παραλλήλως προς τις διατάξεις της πολεοδομικής νομοθεσίας για την εκτός σχεδίου δόμηση, αφενός μεν οι κατευθύνσεις χωροταξικής οργάνωσης που παρέχονται από το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας (ν. 1515/1985, Α' 18), το οποίο αποτελεί κατ' ουσίαν το πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού της Περιφέρειας Αττικής, αφετέρου δε οι ρυθμίσεις του προεδρικού διατάγματος περί καθορισμού ζώνης οικιστικού ελέγχου της εκτός σχεδίου περιοχής της Λαυρεωτικής (π.δ. της 17.2.1998, Δ' 125), μηχανισμός που αποτελεί κατά νόμον προσωρινού χαρακτήρα και περιορισμένης κλίμακας μέσο χωροταξικού σχεδιασμού, με το οποίο επιδιώκεται ο άμεσος έλεγχος της οικιστικής ανάπτυξης, με τον καθορισμό επιτρεπόμενων χρήσεων γης και ειδικότερων όρων και περιορισμών δομήσεως, προσαρμοσμένων στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την ανάγκη προστασίας της περιοχής που αφορά (πρβλ. ΣτΕ 4534/2013, 1130/1999, 1174/1994, 1169/1994 κ.α.). Εκ τούτων παρέπεται ότι το πολεοδομικό καθεστώς της περιοχής χωροθετήσεως του έργου, ρυθμιζόμενο πλήρως και εξαντλητικώς από ειδικά νομοθετήματα, με τα οποία, μάλιστα, καθορίζονται συγκεκριμένες, ανά ζώνη, χρήσεις γης και όροι και περιορισμοί δομήσεως αυστηρότεροι των γενικώς ισχυόντων, διαφοροποιείται από το πολεοδομικό καθεστώς των εκτός σχεδίου δομήσεως περιοχών. Απορριπτέος, κατά συνέπεια, τυγχάνει ο περί του αντιθέτου προβαλλόμενος λόγος ακυρώσεως, δεδομένου, μάλιστα, ότι μόνη η αναγνώριση της κατ' αρχήν δυνατότητας δομήσεως των εκτός σχεδίου και ορίων οικισμού περιοχών δεν αντίκειται, άνευ ετέρου, στις περί χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού συνταγματικές διατάξεις. Όπως έχει κατ' επανάληψη κριθεί (ΣτΕ Ολομέλεια 3135/2002, ΣτΕ 4534/2013, 2329/2012 κ.α.), από τις συνταγματικές διατάξεις περί χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού συνάγεται θεμελιώδης, από απόψεως δυνατότητας δόμησης, διαφοροποίηση μεταξύ των περιοχών που αναπτύσσονται βάσει οργανωμένου πολεοδομικού σχεδίου και των εκτός σχεδίου περιοχών, οι οποίες δεν έχουν μεν ως κατ' αρχήν προορισμό τη δόμηση, χωρίς, ωστόσο, να αποκλείεται εξ αυτού του λόγου η, υπό όρους, οικιστική εκμετάλλευσή τους (πρβλ. ΣτΕ 1225/2014 και 3419/2011, βλ. Ε.Δ.Δ.Α., απόφαση της 11.12.2008, Θεοδωράκης κ.λπ. κατά Ελλάδος και

απόφαση της 6.12.2007, ZANTE - Μαραθωνήσι κατά Ελλάδος). Σε αντίθεση, εξάλλου, με την πρώτη κατηγορία περιοχών, ως προς την οποία η δόμηση επιτρέπεται με μόνη προϋπόθεση την τήρηση των προβλέψεων του σχεδίου πόλεως και των όρων και περιορισμών δόμησης που το συνοδεύουν, στις εκτός σχεδίου περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την έλλειψη ολοκληρωμένου πλαισίου πολεοδομικού σχεδιασμού, η δόμηση, η οποία μπορεί να απαγορεύεται εν όλω ή εν μέρει, επιτρέπεται υπό ιδιαίτερος αυστηρούς όρους και περιορισμούς που δεν πρέπει να είναι ευνοϊκότεροι σε σχέση προς τους ισχύοντες για τις εντός σχεδίου περιοχές. Εκ τούτων συνάγεται ότι ο συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει μεν την εξομοίωση των εκτός σχεδίου περιοχών με εντός σχεδίου πόλεως ή ορίων οικισμού περιοχές, δεν αποκλείει, ωστόσο, τη δυνατότητα οικιστικής αξιοποίησής τους υπό αυστηρότερους όρους και περιορισμούς δομήσεως, οι οποίοι δεν άγουν στην εν τοις πράγμασιν δημιουργία νέων οικισμών, χωρίς εγκεκριμένο πολεοδομικό σχέδιο. Τις προϋποθέσεις αυτές πληρούν, κατ' αρχήν, και οι πολεοδομικές ρυθμίσεις που έτυχαν, εν προκειμένω, συμπληρωματικής εφαρμογής και, συγκεκριμένα, τόσο οι διατάξεις του π.δ/τος της 24/31.5.1985 (Δ' 270), με τις οποίες καθορίζονται οι γενικοί και ειδικοί, ανά κατηγορία κτιρίων, όροι και περιορισμοί δομήσεως των εκτός σχεδίου περιοχών, όσο και οι διατάξεις του άρθρου 8 του από 6.10.1978 π.δ/τος (Δ' 538), με τις οποίες, όπως ισχύουν μετά την τροποποίησή τους με το άρθρο 1 του π.δ/τος της 20/28.1.1988 (Δ' 61), καθορίζονται, ειδικώς, οι όροι και περιορισμοί δομήσεως των εκτός σχεδίου τουριστικών εγκαταστάσεων.

16. Επειδή, περαιτέρω, το άρθρο 411 του Κώδικα Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας (Κ.Β.Π.Ν.), στο οποίο κωδικοποιούνται το άρθρο 20 παρ. 1 - 4 του ν.δ. της 17.7-16.8.1923 (Α' 228) και το β.δ. της 4-16.1.1924 (Α' 8), με το οποίο τέθηκαν σε ισχύ οι διατάξεις του ως άνω άρθρου 20, ορίζονται τα εξής: «1. Δεν επιτρέπεται οποιαδήποτε μεταβίβαση της κυριότητας μέρους ή όλου του γηπέδου, στο οποίο ο ιδιοκτήτης σχημάτισε ή αναγνώρισε κοινόχρηστους χώρους που τυχόν σχηματίστηκαν χωρίς τη θέληση του (ιδιωτικές οδούς, πλατείες κ.λπ.), ή δεν τους σχημάτισε ούτε τους αναγνώρισε, αλλά επιδιώκει το σχηματισμό ή την αναγνώρισή τους με τη μεταβίβαση αυτή. Στην έννοια του σχηματισμού κοινόχρηστων χώρων περιλαμβάνεται ο περιορισμός ή η παραίτηση δικαιωμάτων στα παραπάνω γήπεδα που γίνεται με οποιονδήποτε τρόπο, με ιδιωτική πρωτοβουλία ή συμφωνία, με σκοπό τον άμεσο ή έμμεσο σχηματισμό των χώρων αυτών. Κάθε μεταβίβαση της κυριότητας που γίνεται κατά παράβαση των παραπάνω διατάξεων είναι αυτοδικαίως άκυρη. Η διάταξη αυτή περί ακυρότητας ισχύει και αν ακόμη δεν έχει γίνει σε κάποια επίσημη πράξη σαφής μνεία του σχηματισμού των παραπάνω κοινόχρηστων χώρων, αλλά εμμέσως προκύπτει από τις μεταβιβάσεις που έγιναν ότι αυτές έχουν σκοπό το σχηματισμό των χώρων αυτών και εν γένει την εφαρμογή ιδιωτικού σχεδίου ρυμοτομίας. (...) Όπως έχει κριθεί, με τις διατάξεις του άρθρου 411 του Κ.Β.Π.Ν. (άρθρο 20 του ν.δ. της 17.7-16.8.1923), οι οποίες αποσκοπούν στην εξασφάλιση του αναγκαίου κρατικού ελέγχου επί του πολεοδομικού σχεδιασμού και της δόμησης εν γένει, και, ειδικότερα, στην παρεμπόδιση της δημιουργίας ιδιωτικών σχεδίων ρυμοτομίας, απαγορεύθηκε, κατ' αρχήν, από τη θέση τους σε ισχύ και εφ' εξής, η καθ' οιονδήποτε τρόπο δημιουργία οδών ή άλλων κοινοχρήστων χώρων με ιδιωτική βούληση (βλ. ΣτΕ 748/2014, 1828/2008 7μ., 3180/2008, 966/2006, 2521/ 2000 7μ., 1352/1991, Π.Ε. 148/2008). Εν όψει δε της διατυπώσεως και του σκοπού τους, οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται επί περιοχών ευρισκομένων είτε εντός είτε εκτός σχεδίου (βλ. ΣτΕ 4990/2014 παρ. 7μ., 2521/2000 7μ., 749/2014). Επιτρέπεται πάντως, κατά παρέκκλιση από την προαναφερθείσα απαγόρευση, η αναγνώριση από τη Διοίκηση, κατά τη διαδικασία της παραγράφου 4 του ανωτέρω άρθρου, κοινοχρήστων χώρων ως σχηματισθέντων από ιδιώτες προ της θέσεως σε ισχύ των εν λόγω απαγορευτικών διατάξεων, εφόσον δε η αναγνωριζόμενη με αυτή τη διαδικασία οδός ευρίσκεται εντός προστατευομένων περιοχών του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, η διαπίστωση της ύπαρξης κοινόχρηστου χώρου δημιουργηθέντος με ιδιωτική βούληση πρέπει να διενεργείται μόνο με προεδρικό διάταγμα (ΣτΕ 1420/2014 7μ., 2983/2009 7μ.). (...) Κατά την έννοια των ανωτέρω περιοριστικών της δόμησης διατάξεων του από 24.5.1985 π.δ/τος, οι οποίες αποβλέπουν, πρωτίτως, στη διαφύλαξη του κατά τα εκτεθέντα ιδιαίτερου χαρακτήρα των εκτός σχεδίου περιοχών και στην αποφυγή καταστρατήγησης πάγιων πολεοδομικών κανόνων ορθολογικής δόμησης, η κατ' εξαίρεση επιτρεπόμενη στις περιοχές αυτές δόμηση τελεί υπό την

προϋπόθεση ότι πληρούται ο βασικός κανόνας δόμησης της εν γένει πολεοδομικής νομοθεσίας, κατά τον οποίο δομήσιμα είναι τα οικοπέδα που έχουν πρόσωπο, κοινό όριο δηλαδή, σε κοινόχρηστο χώρο νομίμως υφιστάμενο, μη προκύψαντα από ιδιωτική βούληση, δοθέντος ότι με τις ανωτέρω διατάξεις δεν προβλέπεται ρητώς εξαίρεση από τον κανόνα αυτόν. Υπό την αντίθετη εκδοχή, πέραν του ζητήματος αν τυχόν σχετική διάταξη θα ήταν σύμφωνη με το Σύνταγμα, θα καθίστατο δυνατή η δόμηση σε εκτός σχεδίου περιοχές υπό όρους ευνοϊκότερους από την ανωτέρω άποψη, ακόμη και εκείνων που ισχύουν στις εντός σχεδίου περιοχές (πρβλ. Σ.τ.Ε. 1671/2014, 3504/2010 7μ.). Περαιτέρω, κατά την έννοια των αυτών διατάξεων, ένα γήπεδο θεωρείται ότι έχει πρόσωπο, δηλαδή κοινό όριο, σε οδό που το καθιστά, σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, οικοδομήσιμο, όταν η οδός αυτή, ανεξαρτήτως εάν είναι εθνική, επαρχιακή, δημοτική ή κοινοτική, υφίσταται νομίμως και, περαιτέρω, είναι ήδη διανοιγμένη, κατά τέτοιο, μάλιστα, τρόπο ώστε να είναι προσπελάσιμη και να εξασφαλίζει πράγματι επικοινωνία με το γήπεδο» (ΣτΕ 4046/2015 επτ.).

Ακτές

(...) καθ' ερμηνεία του άρθρου 24 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος, στην προστασία του οποίου υπάγονται και τα οικοσυστήματα των ακτών, τα οποία πρέπει να τελούν υπό ιδιαίτερο καθεστώς ήπιας διαχείρισης και ανάπτυξης, η κατασκευή λιμένων οποιασδήποτε κατηγορίας σε οποιαδήποτε ακτή της χώρας δεν επιτρέπεται να αποφασίζεται ευκαιριακά και αποσπασματικά, αλλά πρέπει να αποτελεί αντικείμενο ευρύτερου χωροταξικού σχεδιασμού, εντός του εθνικού ή του μείζονος περιφερειακού δικτύου λιμένων της χώρας (ΣτΕ 4542/2009, 822/2013, πρβλ. ΣτΕ 2934/ 2011, 2266, 1340/2007, 978/2005 κ.ά.) (ΣτΕ 717/2015). (...) διατάξεις τόσο του προϊσχύσαντος α.ν. 2344/1940, όσο και του ήδη ισχύοντος ν. 2971/2001, σε συνδυασμό με το άρθρο 137 παρ. 1 του Κώδικα Δημοσίου Ναυτικού Δικαίου, οι περιλαμβανόμενοι στη χερσαία ζώνη λιμένος χώροι, δηλαδή ο αιγιαλός και οι συνεχόμενοι παραλιακοί, αποτελούν κοινόχρηστους χώρους που ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο, προορίζονται δε μόνο για έργα και εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν την εμπορική, επιβατική, ναυτιλιακή, τουριστική και αλιευτική κίνηση και γενικότερα τις λειτουργικές ανάγκες του λιμένος (ΣτΕ 4336/2011, 717/2015).

Με την απόφαση 3944/2015 της επταμελούς συνθέσεως κρίθηκε μη νόμιμη η συλλήβδην παραχώρηση δικαιωμάτων χρήσης επί των παραλιών σους ΟΤΑ: «12. Επειδή, υπό το φως των διατάξεων που εκτέθηκαν στις σκέψεις 8 και 9 για την προστασία των ακτών, σε συνδυασμό με την κατ' άρθρο 2 παρ. 2 του ν. 2971/2001 γενική ρήτρα περί ευθύνης του Κράτους για την προστασία του οικοσυστήματος των παράκτιων ζωνών, οι ρυθμίσεις των άρθρων 13 και 15 του ν. 2971/2001 έχουν την έννοια ότι η παραχώρηση δικαιωμάτων απλής χρήσης επί του αιγιαλού και της παραλίας, στους πρωτοβάθμιους Ο.Τ.Α. για την άσκηση δραστηριοτήτων που είναι, καταρχήν, ήπιες και συμβατές με τον προορισμό των στοιχείων αυτών του φυσικού περιβάλλοντος ως κοινοχρήστων, πρέπει να γίνεται μεμονωμένα και κατά περίπτωση, ύστερα από εξατομικευμένη κρίση της Διοικήσεως, συνοδευόμενη από τα αναγκαία διαγράμματα, με την οποία θα τίθενται και οι αναγκαίοι όροι και περιορισμοί ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του υπό παραχώρηση συγκεκριμένου τμήματος του αιγιαλού, προκειμένου να διασφαλισθεί και η κατά προορισμό χρήση του ως κοινόχρηστου αγαθού. Ειδικότερα, στη διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 13 του νόμου προβλέπεται ρητά η δυνατότητα παραχώρησης της απλής χρήσης αιγιαλού για την άσκηση δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν τους λουόμενους ή την αναψυχή του κοινού, με ελαφρές και μη μόνιμες

κατασκευές, όπως λ.χ. θαλάσσια μέσα αναψυχής, ομπρέλες και τροχήλατα αναψυκτήρια, δεδομένου ότι οι μόνιμες κατασκευές, πέραν της αλλοίωσης που επιφέρουν στη μορφολογία του αιγιαλού, συνδέονται με δραστηριότητες (bar-αναψυκτήρια) μη συμβατές με το χαρακτήρα και τον προορισμό του αιγιαλού, ως κοινόχρηστου φυσικού αγαθού, και ως εκ τούτου αποτελούν μη επιτρεπόμενη χρήση εκ του νόμου. Ενόψει αυτών, η συλλήβδην παραχώρηση με την προσβαλλόμενη κυα του συνόλου των αιγιαλών της χώρας στους πρωτοβάθμιους Ο.Τ.Α. βρίσκεται εκτός των ορίων της εξουσιοδοτήσεως της παρ. 5 του άρθρου 13 του ν. 2971/2001. Εξάλλου, ενόψει της, κατά τα εκτεθέντα, σημασίας του παράκτιου χώρου ως στοιχείου του φυσικού περιβάλλοντος, κατά την ορθή έννοια του νόμου (βλ. σχετικά και άρ. 9 παρ. 2 και 14 παρ. 6 του νόμου), η αρμοδιότητα παραχώρησης αιγιαλού και παραλίας ανήκει και στον Υπουργό Περιβάλλοντος, από κοινού με τους Υπουργούς Οικονομικών και Εσωτερικών.

13. Επειδή, περαιτέρω, κατά την έννοια της παρ. 5 του άρθρου 15 του ν. 2971/2001, η έγκριση των Υπουργών Οικονομικών και Εσωτερικών για την περαιτέρω μεταβίβαση σε τρίτους του δικαιώματος απλής χρήσης αιγιαλού και παραλίας εκ μέρους των Ο.Τ.Α. ως παραχωρησιούχων, χορηγείται κατά περίπτωση, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του νομοθέτη για την προστασία των παράκτιων οικοσυστημάτων, που κινδυνεύουν από την υπερεκμετάλλευση και να διαφυλαχθεί η κοινοχρησία τους. Άλλωστε δεν νοείται συλλήβδην εκ των προτέρων έγκριση εκ μέρους των αρμοδίων Υπουργών μεταβιβάσεων που θα χωρήσουν μελλοντικά, διότι, έτσι απεμπολούν την αρμοδιότητα ασκήσεως εποπτείας επί των πράξεων των Ο.Τ.Α., ενώ ταυτόχρονα θέτουν σε διακινδύνευση τα παράκτια οικοσυστήματα. Η άσκηση προληπτικού ελέγχου και εποπτείας είναι ιδιαίτερα κρίσιμη στο επίμαχο ζήτημα, προκειμένου να αποφεύγονται παραβιάσεις των όρων της παραχώρησης εκ μέρους των τρίτων παραχωρησιούχων (αλλοιώσεις της μορφολογίας, αναίρεση του κοινόχρηστου χαρακτήρα του αιγιαλού, οχλήσεις στους περιοίκους), αλλά και να εξασφαλίζεται, με την επιβολή αντικειμενικών όρων στη διακήρυξη, το βέλτιστο οικονομικό αντάλλαγμα για το Δημόσιο, αντί των φαινομένων «εικονικών» δημοπρασιών από τους Δήμους. Το γεγονός δε, ότι στο άρθρο 10 της ήδη προσβαλλόμενης κυα Δ10Β1027032ΕΞ2014/1033/11.2.2014 προβλέπεται ότι ο Προϊστάμενος της Κτηματικής Υπηρεσίας ενημερώνεται για το σχέδιο συμβάσεως μίσθωσης και την σχετική προκήρυξη από τον οικείο ΟΤΑ και μπορεί να διατυπώσει αντίθετη γνώμη, δεν ασκεί εν προκειμένω επιρροή δεδομένου ότι, πάντως, μετά την άπρακτη παρέλευση 7 εργάσιμων ημερών τεκμαίρεται η σύμφωνη γνώμη του. Συνεπώς, η διάταξη του άρθρου 8 της προσβαλλόμενης κ.υ.α., με την οποία εγκρίνεται η περαιτέρω μεταβίβαση του δικαιώματος απλής χρήσης αιγιαλού και παραλίας από τους Ο.Τ.Α. Α΄ βαθμού προς τρίτους, είναι εκτός των ορίων της εξουσιοδοτήσεως του άρθρου 15 παρ. 3 του ν. 2971/2001».

Πολεοδομικός σχεδιασμός (πολεοδομική οργάνωση Λιμένων Πατρών και Ηρακλείου)

(...) όπως έχει επανειλημμένα κριθεί, κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 24 παρ. 2 του Συντάγματος, ο πολεοδομικός σχεδιασμός έχει ευρύτερες συνέπειες που δεν περιορίζονται στα όρια του συγκεκριμένου οικισμού, αλλ' εκτείνονται σε ολόκληρη την επικράτεια, εν όψει της αλληλεπίδρασης του τρόπου οργάνωσης κάθε οικισμού με τους υπολοίπους και των επεμβάσεων στο φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον, τις οποίες συνεπάγεται η πολεοδομική οργάνωση μιας περιοχής. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός αποτελεί, επομένως, ζήτημα γενικού ενδιαφέροντος, στο οποίο πρέπει να έχουν λόγο, κατά συνταγματική επιταγή, και κεντρικά κρατικά όργανα και, κατά συνέπεια, η έγκριση και τροποποίηση των πολεοδομικών σχεδίων οποιασδήποτε κλίμακας, καθώς και η θέσπιση με ρυθμίσεις κανονιστικού χαρακτήρα πάσης φύσεως όρων δόμησης δεν μπορεί να θεωρηθεί ειδικότερο θέμα, κατά την έννοια του άρθρου 43 παρ. 2 του Συντάγματος, αλλά ούτε θέμα

τοπικού ενδιαφέροντος ή τεχνικού ή λεπτομερειακού χαρακτήρα. Συνεπώς, οι ρυθμίσεις αυτές μπορεί να γίνονται μόνον με την έκδοση προεδρικού διατάγματος. Ο κανόνας εξάλλου αυτός αφορά τόσο τις αμιγώς κανονιστικές πράξεις (λ.χ. όροι δόμησης και χρήσεων) και τις πράξεις μικτού χαρακτήρα (λ.χ. τροποποίηση σχεδίου πόλεως με ταυτόχρονο καθορισμό όρων δόμησης) όσο και τις ατομικές πράξεις (λ.χ. απλή τροποποίηση σχεδίου πόλεως χωρίς ταυτόχρονο καθορισμό όρων δόμησης) διότι, κατά το Σύνταγμα, ο πολεοδομικός σχεδιασμός συνδέει, λόγω του μεγάλου βαθμού της εσωτερικής συνοχής του, αρρήκτως τις κατηγορίες αυτές πράξεων, κατά τρόπο ώστε η τροποποίηση από άλλο όργανο ατομικής πολεοδομικής ρύθμισης να επιδρά αφεύκτως στο υπόλοιπο, κανονιστικό της μέρος, με αποτέλεσμα τον κίνδυνο ανατροπής της συνοχής της. Κατ' ακολουθίαν των ανωτέρω, διατάξεις, με τις οποίες ανατίθεται η ρύθμιση των ανωτέρω ζητημάτων σε άλλα, πλην του Προέδρου της Δημοκρατίας, όργανα, αντίκεινται στις ως άνω συνταγματικές διατάξεις και δεν είναι εφαρμοστέες. Αντιθέτως, οι αρμοδιότητες εφαρμογής των πολεοδομικών σχεδίων (...) επιτρεπώς (...) κατά το μέρος που με τη διάταξη αυτή ορίζεται, ότι ο καθορισμός χρήσεων γης καθώς και όρων και περιορισμών δομήσεως, δηλαδή ρυθμίσεων πολεοδομικού χαρακτήρα, εντός των οριοθετημένων χερσαίων ζωνών λιμένων μπορεί να γίνεται με απόφαση της Ε.Σ.Α.Α. και, συνεπώς, όχι με προεδρικό διάταγμα, αντίκειται, κατά τα αμέσως ανωτέρω εκτεθέντα, στο άρθρο 24 παρ. 2 και 43 παρ. 2 του Συντάγματος και είναι για τον λόγο αυτό μη εφαρμοστέα (ΣτΕ 717/2015).

(...) νόμος που κυρώνει αναδρομικώς κανονιστική διοικητική πράξη, η οποία εκδόθηκε χωρίς νομοθετική εξουσιοδότηση ή καθ' υπέρβαση αυτής, καθώς, επίσης, και όταν με την κανονιστική πράξη επιχειρείται η ρύθμιση ζητημάτων που εξαιρούνται της νομοθετικής εξουσιοδότησης, είναι ανίσχυρος κατά το μέρος που ισχυροποιεί αναδρομικώς τον κατά παράβαση του Συντάγματος τεθέντα με αυτήν κανόνα δικαίου, χωρίς να θίγεται, πάντως, η ισχύς του για το μέλλον. Εξάλλου, η κυρωθείσα κανονιστική πράξη δεν αποκτά, με την κατά τα ανωτέρω αντισυνταγματική κύρωσή της, ισχύ τυπικού νόμου (ΣτΕ Ολομέλεια 3596 - 7/1991, 1985/2005 Ολομ., 872/1992 Ολομ., 4666, 4670-4673/1998 Ολομ., 3268, 2138/2001, 3630-3631/2004 Ολομ.) (...) Η κύρωση, ανεξαρτήτως της συνταγματικότητάς της ισχύει από την έναρξη ισχύος του κυρωτικού ν. 4081/2012 (ΣτΕ 716-7/2015 Λιμένας Πατρών και Ηρακλείου).

Ειδικά θέματα χωροθετήσεων: βιομηχανικές περιοχές

(...) κατά την έννοια των διατάξεων των άρθρων 4 και 6 του ν. 3325/2005 (Α' 68), σε συνδυασμό με εκείνες του άρθρου 4 του ν. 1650/ 1986, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 10 του ν. 2742/1999 (Α' 207), ερμηνευόμενων ενόψει των επιταγών του άρθρου 24 του Συντάγματος, η εγκατάσταση βιομηχανικής ή βιοτεχνικής επιχειρήσεως είναι επιτρεπτή μόνο σε ειδικώς εκ των προτέρων καθορισμένες περιοχές και όχι σε όσες περιοχές απλώς και μόνο δεν απαγορεύεται ρητά η συγκεκριμένη χρήση. Ειδικότερα, η εγκατάσταση βιομηχανίας, που από τη φύση της επάγεται οχλήσεις και για τις οικιστικές περιοχές και για το περιβάλλον, είναι επιτρεπτή, ενόψει των ορισμών των άρθρων 24 παρ. 2 και 106 παρ. 1 του Συντάγματος, μόνο σε περιοχές που, εκ των προτέρων και με βάση νόμιμα κριτήρια, έχουν καθορισθεί ως

περιοχές, προοριζόμενες για την ανάπτυξη της δραστηριότητας αυτής. Τα κριτήρια αυτά πρέπει να ανάγονται τόσο στην ανάγκη αναπτύξεως της παραγωγικής αυτής δραστηριότητας, όσο και στην ανάγκη προστασίας του φυσικού, οικιστικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, ούτως ώστε η ανάπτυξη που επιδιώκεται με την εγκατάσταση της επιχειρηματικής μονάδος να παραμένει στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Εφόσον το ζήτημα του τρόπου ασκήσεως της σχετικής δραστηριότητας δεν αντιμετωπίζεται με εγκεκριμένο ρυθμιστικό ή χωροταξικό ή πολεοδομικό σχέδιο ή με Ζ.Ο.Ε. ή με την πρόβλεψη βιομηχανικής ζώνης, η εγκατάσταση βιομηχανιών επιτρέπεται, κατά την έννοια των ανωτέρω διατάξεων, σε «περιοχές οργανωμένης ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων» (Π.Ο.Α.Π.Δ.), καθοριζόμενες κατά το άρθρο 24 του ν. 1650/1986, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 10 παρ. 1 του ν. 2742/1999. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι νόμιμη η εγκατάσταση βιομηχανίας σε περιοχή που δεν έχει αναγνωρισθεί, με διοικητική πράξη, ως κατάλληλη για την ανάπτυξη βιομηχανικής δραστηριότητας (ΣτΕ 4117/2013, 2468/ 2011, 3825/2010, 3460/2009). (ΣτΕ 4243, 4967/2014)

Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων

(...) Επειδή, στο άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζεται ότι : «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας ...». Διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος και για την αρχή της αειφόρου αναπτύξεως περιέχουν, εξ άλλου, τόσο η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, όπως ισχύουν μετά την τροποποίησή τους με την Συνθήκη του Άμστερνταμ, που κυρώθηκε με τον Ν. 2691/1999 (Α΄ 47) και τέθηκε σε ισχύ από 1.5.1999 (ανακοίνωση της 6.4.1999, Α΄ 87). Ειδικότερα, η μεν Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση ορίζει ότι μεταξύ των στόχων της Ενώσεως περιλαμβάνεται η επίτευξη ισόρροπης και αειφόρου αναπτύξεως (έβδομη παράγραφος του προοιμίου και άρθρο Β, ήδη άρθρο 2 με την νέα αρίθμηση), η δε Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ορίζει ως αποστολή της Κοινότητας την προαγωγή αρμονικής, ισόρροπης και αειφόρου αναπτύξεως των οικονομικών δραστηριοτήτων και περαιτέρω προβλέπει ότι η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και στηρίζεται, μεταξύ άλλων, στις αρχές της προφυλάξεως και της προληπτικής δράσεως (άρθρα 2 και 130 Ρ παρ. 2, ήδη άρθρα 2 και 174 παρ. 2 με την νέα αρίθμηση). Ενόψει της ανωτέρω συνταγματικής επιταγής, εκδόθηκε ο Ν. 1650/1986, με τον οποίο θεσπίζονται κανόνες αναφερόμενοι, πλην άλλων, στις προϋποθέσεις και στην διαδικασία για την έγκριση της εγκαταστάσεως δραστηριοτήτων ή εκτελέσεως έργων από τα οποία απειλούνται δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον κατ' εξουσιοδότηση δε των άρθρων 3, 4 παράγραφοι 10 και 11 και 5 παράγραφος 1 του νόμου αυτού, αλλά και σε συμμόρφωση προς τις Οδηγίες 84/360/ΕΟΚ και 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου των Ε.Κ., εκδόθηκε η 69269/5387/24.10. 1990 κοινή υπουργική απόφαση (Β΄ 678), με την οποία καθορίζονται, μεταξύ άλλων, τα απαιτούμενα στοιχεία και προδιαγραφές του περιεχομένου των μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων καθώς και η διαδικασία εγκρίσεως περιβαλλοντικών όρων. Στη συνέχεια, μετά την έκδοση του Ν. 3010/2002 (Α΄ 91), με τα άρθρα 1, 2 και 3 του οποίου αντικαταστάθηκαν τα άρθρα 3, 4 και 5 του ως άνω Ν. 1650/1986 προκειμένου οι σχετικές ρυθμίσεις να εναρμονισθούν με τις οδηγίες 97/11/Ε.Ε. και 96/61/Ε.Ε. εκδόθηκε, κατ'

εξουσιοδότηση των διατάξεων αυτών του Ν. 3010/2002, η Η.Π. 11014/703/Φ104/14. 3.2003 κοινή υπουργική απόφαση (Β' 332) για τη ρύθμιση των ανωτέρω θεμάτων. (ΣτΕ 3139/2015) (...)

(...) με τη διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος το φυσικό περιβάλλον έχει αναχθεί σε αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό, προκειμένου να εξασφαλισθεί η οικολογική ισορροπία και η διαφύλαξη των φυσικών πόρων χάριν και των επόμενων γενεών. Για το σκοπό αυτό ο συντακτικός νομοθέτης επέβαλε στα όργανα του Κράτους να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για την διαφύλαξη του προστατευομένου αγαθού και να λαμβάνουν τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα, παρεμβαίνοντας στον αναγκαίο βαθμό και στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Κατά τη λήψη των ως άνω μέτρων, τα αρμόδια όργανα οφείλουν να σταθμίζουν και άλλους παράγοντες, αναγόμενους στο γενικότερο δημόσιο συμφέρον, όπως είναι η οικονομική ανάπτυξη, η ανάγκη εκτελέσεως σημαντικών έργων υποδομής κ.λπ., η στάθμιση όμως πρέπει να γίνεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη, στην οποία απέβλεψε ο συνταγματικός, αλλά και ο κοινοτικός νομοθέτης. Κατά τη στάθμιση αυτή τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις δυσμενείς επιπτώσεις στο φυσικό, οικιστικό και πολιτιστικό περιβάλλον και να επιλέγουν, μεταξύ περισσοτέρων εναλλακτικών λύσεων, τη βέλτιστη από περιβαλλοντική πλευρά ή και να μην παρέχουν έγκριση για την εκτέλεση του έργου, αν οι επαπειλούμενες δυσμενείς συνέπειες υπερακοντίζουν τα οφέλη από τη λειτουργία του έργου. Πρέπει, συνεπώς, να εκτίθενται και να συνεκτιμώνται επαρκώς, ο τρόπος και η μέθοδος κατασκευής και λειτουργίας του συγκεκριμένου έργου και ο ειδικότερος χαρακτήρας του δημοσίου συμφέροντος που θα εξυπηρετηθεί από αυτό, δεδομένου ότι η στάθμιση συναρτάται με το είδος και την έκταση της επαπειλούμενης βλάβης και τη φύση της εξυπηρετούμενης με το έργο ανάγκης. Κατά την άσκηση του ακυρωτικού ελέγχου των σχετικών διοικητικών πράξεων, ο δικαστής εξετάζει, μεταξύ άλλων αν η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που αποτελεί το βασικό μέσο εφαρμογής της αρχής της πρόληψης, αλλά και γενικότερων κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος (συνταγματικών και κοινών), ανταποκρίνεται προς τις απαιτήσεις του νόμου και αν περιέχει τα απαραίτητα στοιχεία και, γενικότερα, αν το περιεχόμενό της είναι επαρκές, ώστε να παρέχεται στα αρμόδια διοικητικά όργανα η δυνατότητα να διακριβώνουν και να αξιολογούν τους κινδύνους και τις συνέπειες του έργου και να εκτιμούν αν η πραγματοποίησή του είναι σύμφωνη με τις ανωτέρω αρχές. (ΣτΕ 4549/2011, 963, 3139, 3755/2015 αρχή πρόληψης)

Μ.Π.Ε.

(...) Ειδικότερα, κατά την άσκηση του ακυρωτικού ελέγχου στον οποίο περιλαμβάνεται και η πλάνη περί τα πράγματα, ο δικαστής εξετάζει, μεταξύ άλλων, αν η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που αποτελεί το βασικό μέσο εφαρμογής της αρχής της πρόληψης, ανταποκρίνεται προς τις απαιτήσεις του νόμου και αν το περιεχόμενό της είναι επαρκές, ώστε να παρέχεται στα αρμόδια διοικητικά όργανα η δυνατότητα να διακριβώνουν και αξιολογούν

τις συνέπειες του έργου ή της δραστηριότητας και να εκτιμούν αν η πραγματοποίησή του είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της οικείας νομοθεσίας, καθώς και με τις παραπάνω συνταγματικές επιταγές και τους ορισμούς του πρωτογενούς και του παραγώγου ευρωπαϊκού δικαίου. Η ευθεία, όμως, αξιολόγηση από μέρους του δικαστή των συνεπειών ορισμένου έργου ή δραστηριότητας και η κρίση αν η πραγματοποίησή του αντίκειται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, εξέρχονται των ορίων του ακυρωτικού ελέγχου, διότι προϋποθέτουν διαπίστωση πραγματικών καταστάσεων, διερεύνηση τεχνικών θεμάτων, ουσιαστικές εκτιμήσεις και στάθμιση στηριζόμενη στις εκτιμήσεις αυτές. Κατ' ακολουθίαν, παράβαση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης, μπορεί να ελεγχθεί ευθέως από τον ακυρωτικό δικαστή, μόνον αν από τα στοιχεία της δικογραφίας και με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας προκύπτει, ότι η προκαλούμενη από το έργο ή τη δραστηριότητα βλάβη για το περιβάλλον είναι μη επανορθώσιμη και έχει τέτοια έκταση και συνέπειες, ώστε προδήλως να αντιστρατεύεται την παραπάνω συνταγματική αρχή (ΣτΕ 109/2014, 3905/2012, 3631, 3632/2006, Ολομ. 2173/2002, 3478/2000). (ΣτΕ 3755, 3139, 551/2015 εξέταση εναλλακτικών αιτιολογημένων – αίτημα τροποποίησης χάραξης, 4243/2014 πεα – ουσιώδης τύπος της διαδικασίας έγκρισης περιβαλλοντικών όρων)

Τροποποίηση - ανανέωση περιβαλλοντικών όρων

Η εφαρμογή των παραπάνω κανόνων, σύμφωνα με τους οποίους είναι δυνατή η εξαίρεση από την υποχρέωση τήρησης της διαδικασίας περιβαλλοντικής αδειοδότησης για τον εκσυγχρονισμό, επέκταση, βελτίωση, τροποποίηση υφιστάμενων έργων ή δραστηριοτήτων, υπό την προϋπόθεση ότι δεν επέρχονται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις τους σε σχέση με τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον, προϋποθέτει πάντως ότι για το έργο, ή τη δραστηριότητα, υπό την αρχική του μορφή είχε τηρηθεί η διαγραφόμενη από τις ανωτέρω διατάξεις διαδικασία εκτίμησης των επιπτώσεών του στο περιβάλλον. Κατ' αντιδιαστολή, αν το αρχικό έργο δεν ανήκε στις κατηγορίες για τις οποίες είναι κατά νόμο αναγκαία η τήρηση της προαναφερόμενης διαδικασίας και, κατ' ακολουθίαν, για την κατασκευή ή και τη λειτουργία του δεν είχαν εγκριθεί περιβαλλοντικοί όροι, αλλά με τις εργασίες εκσυγχρονισμού, επέκτασης, βελτίωσης, ή τροποποίησής τους, προσλαμβάνει μορφή συνεπαγόμενη την υπαγωγή του σε κάποια από τις κατηγορίες, δεν έχει εφαρμογή η παραπάνω ρύθμιση, με την οποία παρέχεται δυνατότητα εξαίρεσης από τη διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης, της οποίας η τήρηση καθίσταται, κατά συνέπεια, υποχρεωτική στην περίπτωση αυτή, βάσει της κατηγορίας, στην οποία κατατάσσεται το έργο ή η δραστηριότητα. (ΣτΕ 3760/2015, 4767/2013, 4483/2011, ... εφόσον οι πρόσθετες επεμβάσεις είναι ουσιώδεις ΣτΕ 3760/2015, 4184/2013)

(...) όπως έχει παγίως κριθεί, για την πραγματοποίηση νέου έργου, που κατατάσσεται σε ομάδα κατηγορίας έργων του άρθρου 3 του ν. 1650/1986 ή για την επέκταση, εκσυγχρονισμό ή τροποποίηση υφιστάμενου τέτοιου έργου απαιτείται, καταρχήν, να τηρηθεί προηγουμένως η διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, η οποία ολοκληρώνεται με την έκδοση της απόφασης που εγκρίνει τους περιβαλλοντικούς όρους του έργου. Κατ' εξαίρεση από τον

κανόνα αυτό, σε περίπτωση επέκτασης (ή εκσυγχρονισμού) υφιστάμενου έργου, δεν απαιτείται πριν από την πραγματοποίηση της επέκτασης να τηρηθεί η διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, αν η Διοίκηση, πριν από την έναρξη των εργασιών, βεβαιώσει με έκδοση εκτελεστικής διοικητικής πράξης ότι από την τροποποίηση του υφιστάμενου έργου δεν επέρχονται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις επιπτώσεις που έχει το έργο αυτό στο περιβάλλον. Η πράξη αυτή, πρέπει να εκδίδεται από τα ίδια όργανα που είναι αρμόδια για την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων του έργου αυτού, χωρίς όμως να απαιτείται και η τήρηση της διαδικασίας που προηγείται της απόφασης έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων. Περαιτέρω, η πράξη αυτή, ενόψει της σπουδαιότητας και των συνεπειών της, θα πρέπει να είναι πλήρως και εμπεριστατωμένως αιτιολογημένη και να στηρίζει την κρίση της σε συγκεκριμένα κριτήρια που ανάγονται α) στα χαρακτηριστικά του έργου της επέκτασης, όπως είναι ιδίως, ανάλογα με το είδος της δραστηριότητας, το μέγεθος του έργου και οι κίνδυνοι ρύπανσης, οχλήσεων και ατυχημάτων, β) στα χαρακτηριστικά των περιοχών όπου επεκτείνεται το υφιστάμενο έργο, όπως είναι ιδίως οι χρήσεις γης, η περιβαλλοντική ευαισθησία των περιοχών αυτών λόγω ύπαρξης υδροτόπων, βιοτόπων, παράκτιων και δασικών περιοχών, προστατευόμενων φυσικών περιοχών, πυκνοκατοικημένων περιοχών καθώς και τοπίων ιστορικής, πολιτιστικής και αρχαιολογικής σημασίας, και γ) στα χαρακτηριστικά των ενδεχόμενων επιπτώσεων από την επέκταση του υφιστάμενου έργου, όπως είναι ιδίως η έκταση, το μέγεθος, η πιθανότητα, η πολυπλοκότητα, η διάρκεια, η συχνότητα και η αναστρεψιμότητα των επιπτώσεων (πρβλ. Ολομ. ΣτΕ 3615/02, ΣτΕ 315/2007, 4564/2005). Εξάλλου, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, υπό το φως της Οδηγίας 85/337/ΕΚ που εγγυάται την προηγούμενη εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, εφόσον κατά την αρχική αδειοδότηση κάποιου έργου αυτό δεν υπήγετο στη συγκεκριμένη Οδηγία, αλλά εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της κατά το στάδιο τροποποίησης ή επέκτασης, τότε προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα της οδηγίας, πρέπει να τηρηθεί η διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης στο στάδιο αυτό, πολλώ μάλλον αν πρόκειται για ουσιώδη τροποποίηση του αρχικού έργου (πρβλ. ΔΕΕ απόφαση της 17.3.2011, C-275/09, Brussels.Hoofdstedelijk.Gewest κ.λπ.). (ΣτΕ 1113/2015 Δικαστήρια Πειραιά) νομίμως παραλείπεται η πεα - όχι γνωμοδότηση Δημοτικού Συμβουλίου για περιβαλλοντικούς όρους (ΣτΕ 4243/2014) Γραμματικό: αίτημα επανεξέτασης χωροθέτησης – ανάκλησης περιβαλλοντικών όρων – προστασία ρεμάτων – δεν ανατρέπεται ο αρχικός σχεδιασμός (ΣτΕ 3562/2014)

Ανανέωση Περιβαλλοντικών Όρων

Επειδή, από τις ως άνω διατάξεις συνάγεται ότι για την ανανέωση της εγκρίσεως περιβαλλοντικών όρων δεν απαιτείται να τηρηθεί η διαδικασία που προβλέπεται κατά νόμο για την αρχική έγκριση των όρων αυτών, με τη σύνταξη και υποβολή νέας μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων της οικείας κατηγορίας, εάν κατά την αιτιολογημένη κρίση του αρμοδίου για την έγκριση περιβαλλοντικών όρων οργάνου, δεν επέρχονται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις επιπτώσεις στο περιβάλλον ούτε ουσιώδεις μεταβολές των δεδομένων, επί των οποίων στηρίχθηκε η αρχική έγκριση περιβαλλοντικών όρων. Η σχετική κρίση της Διοίκησης, η οποία αρκεί να προκύπτει από την αιτιολογία της αποφάσεως περί ανανέωσης των περιβαλλοντικών όρων χωρίς να απαιτείται η έκδοση ιδιαίτερης πράξης (ΣτΕ 2636/2009 ολομ., 4575/2005, 970/2007), πρέπει να στηρίζεται σε πρόσφορα στοιχεία

και κριτήρια αναγόμενα α) στο σχεδιασμό, την εξέλιξη και λειτουργία του έργου, β) στην υλοποίηση των περιβαλλοντικών όρων και περιορισμών που έχουν επιβληθεί και στην αποτελεσματικότητά τους, γ) σε ενδεχόμενες μεταβολές που έχουν επέλθει στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, δ) σε ενδεχόμενες μεταβολές του νομοθετικού καθεστώτος που ισχύει στην περιοχή του έργου ή της δραστηριότητας και ιδίως του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος που ισχύουν καθώς και ε) σε ενδεχόμενη ουσιαστική μεταβολή των βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών στο διάστημα που έχει παρέλθει από την έκδοση της αποφάσεως εγκρίσεως των αρχικών περιβαλλοντικών όρων. Ωστόσο, κατά την έννοια των ως άνω διατάξεων (βλ. ιδίως το άρθρο 4 παρ. 7 του ν 1650/1986 (Α'160), όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο, εν προκειμένω, χρόνο) η απλή ανανέωση της εγκρίσεως των περιβαλλοντικών όρων είναι επιτρεπτή πριν από τη λήξη ισχύος αυτών ή εντός ευλόγου χρόνου από τη λήξη τους, άλλως απαιτείται να τηρηθεί εξ αρχής η διαδικασία εγκρίσεως περιβαλλοντικών όρων (πρβλ. ΣτΕ 4357-4358/2011, 297/2009, 3428/2004). Στην τελευταία περίπτωση, η έγκριση των νέων περιβαλλοντικών όρων πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί αρχική έγκριση αυτών, με όλες τις κατά νόμο συνέπειες (πρβλ. ΣτΕ 3428/2004). Περαιτέρω, κατά την έννοια των αυτών διατάξεων, ενόψει των αρχών της ασφάλειας δικαίου και δεδομένου ότι βάσει της περιβαλλοντικής αδειοδότησης δημιουργούνται νομικές και πραγματικές καταστάσεις που χρήζουν προστασίας, δεν δικαιολογείται άρνηση ανανέωσης των περιβαλλοντικών όρων λόγω μεταβολής των απόψεων της Διοικήσεως, επί ζητημάτων, επί των οποίων διατυπώθηκε η γνώμη των αρμοδίων υπηρεσιών κατά την αρχική έγκριση περιβαλλοντικών όρων, στηριζόμενη σε διαφορετική αξιολόγηση των στοιχείων που είχαν ήδη ληφθεί υπόψη κατά την έγκριση, εκτός αν συνέτρεξε πλάνη περί τα πράγματα ή μεταβλήθηκαν ουσιωδώς πραγματικά δεδομένα. Σε κάθε περίπτωση, γνώμη της αρμόδιας υπηρεσίας στο στάδιο της ανανέωσης – παράτασης περιβαλλοντικών όρων, η οποία διαφοροποιείται έναντι της απόψεως, που είχε διατυπωθεί κατά την αρχική έγκριση, πρέπει να αιτιολογείται ειδικώς. Τέλος, όπως έχει κριθεί, στο στάδιο έγκρισης περιβαλλοντικών όρων ενός έργου, το αρμόδιο όργανο της Διοίκησης δεν εξετάζει το ιδιοκτησιακό καθεστώς της θέσης στην οποία θα πραγματοποιηθεί το έργο, αφού μάλιστα το στοιχείο αυτό δεν περιλαμβάνεται μεταξύ των όρων, μέτρων, προϋποθέσεων κ.λ.π. που εκτιμώνται κατά την έκδοση της πράξης εκτίμησης περιβαλλοντικών όρων (βλ. το περιεχόμενο της ΜΠΕ, όπως αυτό καθορίζεται στις προπαρατεθείσες διατάξεις των άρθρων 4 και 7 της Κ.Υ.Α. ΗΠ11014/703/Φ104/14.3.2003 για τα έργα της Α' κατηγορίας), ούτε αποτελεί περιεχόμενο της απόφασης αυτής σύμφωνα με το άρθρο 12 της ως άνω Κ.Υ.Α. ΗΠ11014/703/Φ104/14.3.2003 (ΣτΕ 960/2015).

Δημοσιότητα

(...) η δημοσίευση της πράξης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων δεν επιβάλλεται από το νόμο, αλλά προβλέπεται διαδικασία δημοσιοποιήσεώς της κατά τους όρους της κ.υ.α. Η.Π. 37111/2021/26.9.2003 (Β' 1391), η τήρηση ή μη της οποίας δεν επηρεάζει τη νομιμότητα της προσβαλλομένης αποφάσεως, αλλά τη δυνατότητα συναγωγής τεκμηρίου ως προς την πλήρη γνώση της προσβαλλομένης αποφάσεως από τον αιτούντα σε χρόνο που καθιστά εκπρόθεσμη την αίτηση (Σ.τ.Ε. Ολομ. 672/2010, 2173/2002), σε συνδυασμό και με τα υπόλοιπα στοιχεία του φακέλου, από τα οποία και μόνο ενδέχεται να προκύπτει η πλήρης γνώση. Εξάλλου, η έναρξη εργασιών κατασκευής του επίμαχου έργου, αποτελεί στοιχείο που συνεκτιμάται και

όχι την αφετηρία της προθεσμίας ασκήσεως αιτήσεως ακυρώσεως (πρβλ. ΣτΕ 3224/2014, ΣτΕ 3762,3771/2015)

(...) Η δημοσιοποίηση της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων έχει ως στόχο την ενημέρωση των ενδιαφερομένων και την παροχή σε αυτούς της δυνατότητας υποβολής τεκμηριωμένων προτάσεων ώστε να καταστεί δυνατή η επιλογή των βέλτιστων λύσεων. Για τον λόγο αυτό η δημοσιοποίηση της Μ.Π.Ε. αποτελεί ουσιώδη τύπο για την έκδοση της απόφασης έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων, η παράλειψη τήρησης του οποίου επιφέρει ακυρότητα της εν λόγω απόφασης (βλ. ΣτΕ 970/2007 7μ.). Εξ άλλου, κατά την έννοια των ανωτέρω διατάξεων του άρθρου 5 παρ. 2 του ν. 1650/1986 και του άρθρου 4 της Κ.Υ.Α. Η.Π. 37111/2021/26.9.2003, δεν απαιτείται η εκ νέου τήρηση της διαγραφομένης από τις διατάξεις αυτές διαδικασίας δημοσιοποίησης, όταν η άπαξ υποβληθείσα προς έγκριση Μ.Π.Ε. υφίσταται στη συνέχεια επουσιώδεις τροποποιήσεις που ανάγονται σε σημειακές βελτιώσεις και λεπτομερειακά επιμέρους θέματα, μη επηρεάζοντα τις βασικές παραδοχές της μελέτης (ΣτΕ Ολομ. 2636-2640/2009, 4243/2014, 963, 3139/2015).

Αρμοδιότητα υπουργού

Στο άρθρο 4 παρ. 2 του ν. 1650/1986, όπως το άρθρο αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 του ν. 3010/2002 προβλέπεται ότι «Η έγκριση περιβαλλοντικών όρων γίνεται με κοινή απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και του συναρμόδιου Υπουργού. Ως συναρμόδιος θεωρείται ο αρμόδιος Υπουργός για το έργο ή τη δραστηριότητα. Εάν από το έργο ή τη δραστηριότητα επέρχονται επιπτώσεις σε αρχαιότητες ή δασικές εκτάσεις ή σε γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας ή στην παράκτια ή τη θαλάσσια ζώνη ή σε περίπτωση που το έργο ή η δραστηριότητα αφορά στην εγκατάσταση μονάδας επεξεργασίας αστικών λυμάτων ή στη δημιουργία χώρου επεξεργασίας και διάθεσης απορριμμάτων, τότε η απόφαση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων γίνεται αντίστοιχα και από τον Υπουργό Πολιτισμού ή Γεωργίας ή Εμπορικής Ναυτιλίας ή Υγείας και Πρόνοιας». Κατά την έννοια αυτών των διατάξεων η αρμοδιότητα για την έκδοση αποφάσεως εγκρίσεως περιβαλλοντικών όρων καθορίζεται από τον κύκλο αρμοδιοτήτων κάθε υπουργού και προσδιορίζεται με βάση τη φύση και το αντικείμενο του έργου (ΣτΕ3139/2015, 2638/2009 Ολομ., 4498/1998 Ολ., 3478/2000).

Διαπιστωτική αναγκαία για την παράταση περιβαλλοντικών όρων

(...) Στο άρθρο 2 παρ. 8 περ. γ' του ν. 4014/2011 (Α' 209), ορίζεται ότι «... η διάρκεια των υφιστάμενων κατά τη δημοσίευση του παρόντος ΑΕΠΟ παρατείνεται μέχρι τη συμπλήρωση δεκαετίας από την έκδοσή τους εφόσον δεν έχει επέλθει ουσιαστική μεταβολή των δεδομένων, βάσει των οποίων εκδόθηκαν». Εν προκειμένω, μετά την 150/24.1.2014

βεβαίωση του παρεμβαίνοντος φορέα, εξεδόθη το με αρ. πρωτ. 896/13.2. 2014 έγγραφο της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Μακεδονίας - Θράκης (Τμήμα Περιβαλλοντικού και Χωρικού Σχεδιασμού) προς τον ήδη παρεμβαίνοντα Περιφερειακό Σύνδεσμο Φορέων Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων, με το εξής περιεχόμενο: «... σας γνωρίζουμε ότι σύμφωνα με το άρ. 2 παρ. 8 του ν. 4014/2011, η ισχύς των υφιστάμενων Αποφάσεων Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (ΑΕΠΟ) παρατείνεται μέχρι τη συμπλήρωση δεκαετίας από την έκδοσή τους, εφόσον δεν έχει επέλθει ουσιαστική μεταβολή των δεδομένων βάσει των οποίων αυτές έχουν εκδοθεί. Κατόπιν αυτού και επειδή σύμφωνα με τα υποβληθέντα στοιχεία ... δεν υπάρχει καμία αλλαγή στα βασικά χαρακτηριστικά του έργου του θέματος, όπως αυτό έχει εγκριθεί ..., σας ενημερώνουμε ότι οι περιβαλλοντικοί όροι που έχουν επιβληθεί για την εν λόγω δραστηριότητα με τη με αριθ. πρωτ. 13341/8-12-2008 ΔΙ.ΠΕ.ΧΩ./Κ.Μ. ΑΕΠΟ ισχύουν έως την 8-12-2018, σύμφωνα με αυτή μας τη διαπίστωση». Ως εκ τούτου δεν τίθεται ζήτημα καταργήσεως της δίκης (πρβλ. ΣτΕ 2752, 4445, 4883/2013) και πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμα τα όσα αντίθετα υποστηρίζονται από τον αιτούντα Δήμο. Ειδικότερα δε, τα προβαλλόμενα ότι επήλθαν σημαντικές αλλαγές στα χαρακτηριστικά του έργου, διότι στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε επήλθε σημαντική μείωση του όγκου των παραγόμενων απορριμμάτων λόγω της οικονομικής κρίσης, ο πληθυσμός της Ευκαρπίας αυξήθηκε σημαντικά από την απογραφή του 2001 και η κατασκευή του Κ.Δ.Α.Υ. ματαιώθηκε, πρέπει να απορριφθούν, το μεν διότι ο σχεδιασμός του έργου, το οποίο θα εξυπηρετεί τις ανάγκες των Δήμων του ΒΔ τομέα πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης, στηρίζεται σε στάθμιση περισσότερων παραγόντων, και αποτελεί μέρος του εγκεκριμένου Σχεδιασμού διαχείρισης στερεών αποβλήτων, ενώ η κατασκευή του Κ.Δ.Α.Υ., κατά τα προκύπτοντα από τα στοιχεία του φακέλου, έχει μεν ανασταλεί, αλλά δεν έχει εγκαταλειφθεί, πέραν του ότι η κατασκευή του συγκεκριμένου Κ.Δ.Α.Υ. δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την κατασκευή του Σ.Μ.Α. (ΣτΕ 4046/2015, 3090/2014)

Περιορισμός ακυρωτικού ελέγχου (προ του άρθρου 22 του ν. 4247/2014, Α'147)

(...) με την 1422/2013 απόφαση του Τμήματος κρίθηκε ότι η ρύθμιση του άρθρου 6 παρ. 3 του εγκριθέντος με την προσβαλλόμενη απόφαση χωροταξικού πλαισίου, είναι σύμφωνη προς τις προαναφερόμενες οδηγίες, κατά το μέρος που προβλέπεται ότι για τη χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων εντός των Ζωνών Ειδικής Προστασίας (Ζ.Ε.Π.) της ορνιθοπανίδας επιβάλλεται η σύνταξη ειδικής ορνιθολογικής μελέτης, επιπροσθέτως της προβλεπομένης από τη νομοθεσία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, κατά τη διαδικασία της οποίας μπορεί να επιβληθούν και πρόσθετοι περιορισμοί ή να κριθεί μη επιτρεπτή η χωροθέτηση ενόψει της φύσης των εγκαταστάσεων και των χαρακτηριστικών της περιοχής. Περαιτέρω, όμως, ενόψει της αυστηρής προστασίας που απολαύουν, κατά την οδηγία 79/409/ΕΟΚ, και οι τόποι εκτός Ζ.Ε.Π. που χαρακτηρίζονται ως Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά (Σ.Π.Π.), επιβάλλεται η σύνταξη ειδικής ορνιθολογικής μελέτης και για τις περιοχές αυτές. Με τις σκέψεις αυτές έγινε δεκτό με την εν λόγω απόφαση του Τμήματος ότι μη νομίμως δεν προβλέπεται με την προαναφερόμενη διάταξη του προσβαλλόμενου χωροταξικού σχεδίου η υποχρέωση σύνταξης ειδικής ορνιθολογικής μελέτης για τη χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων στις ως άνω περιοχές. Ενόψει, όμως, των δεδομένων της υπόθεσης, και ιδίως του χαρακτήρα της

προσβαλλόμενης απόφασης και της φύσης της ανωτέρω πλημμελείας κρίθηκε ότι για την αποκατάσταση της νομιμότητας δεν είναι αναγκαίο να ακυρωθεί η ανωτέρω διάταξη του χωροταξικού πλαισίου ως προς την ως άνω παράλειψη, δεδομένου ότι η πλημμέλεια αυτή είναι δυνατόν να καλυφθεί εκ των υστέρων, χωρίς να θίγεται το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του αιτούντος σωματείου, και το Τμήμα ανέβαλε την έκδοση οριστικής απόφασεως ως προς τη νομιμότητα του άρθρου 6 παρ. 3 του προσβαλλόμενου Ειδικού Πλαισίου και επέβαλε στη Διοίκηση την υποχρέωση να συμπληρώσει, κατά τα προαναφερόμενα την επίδικη ρύθμιση, εντός δύο μηνών από την περιέλευση της ανωτέρω 1422/2013 απόφασης του στο Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής, με την έκδοση σχετικής απόφασης του αρμόδιου οργάνου και τη δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, επιφυλασσόμενο να κρίνει οριστικά για το θέμα αυτό, μετά τη συμπλήρωση της εν λόγω δίμηνης προθεσμίας, χωρίς νέα συζήτηση στο ακροατήριο (...). Μετά την παρέλευση του ως άνω χρονικού διαστήματος, το οποίο, κατά τα αναφερόμενα στην προηγούμενη σκέψη, είχε ταχθεί στη Διοίκηση με την ως άνω απόφαση του Τμήματος, που επιδόθηκε στους καθ' ών Υπουργούς στις 16.4.2013, πλην των Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Τουρισμού και Ναυτιλίας και Αιγαίου, στους οποίους επιδόθηκε στις 17, 18 και 19.4.2013 αντιστοίχως, το Τμήμα συνήλθε εκ νέου σε διάσκεψη, δεδομένου δε ότι, όπως διαπιστώθηκε, η προθεσμία αυτή παρήλθε χωρίς η Διοίκηση να προβεί στις αναγκαίες ενέργειες, όπως επέτασσε εν προκειμένω η αναβλητική απόφαση, την έκδοση δηλαδή αποφάσεως, σε συμπλήρωση των σχετικών ρυθμίσεων του προσβαλλόμενου χωροταξικού πλαισίου, κρίθηκε ότι πρέπει η κρινόμενη αίτηση να γίνει εν μέρει δεκτή, και να ακυρωθεί κατά τον βασίμως προβαλλόμενο σχετικό λόγο, η παράλειψη της Διοικήσεως να διαλάβει στο προσβαλλόμενο Ειδικό Πλαίσιο ρύθμιση, με την οποία να επιβάλλεται η σύνταξη ειδικής ορνιθολογικής μελέτης και για τις περιοχές εκτός ΖΕΠ που χαρακτηρίζονται ως Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά (Σ.Π.Π.). Περαιτέρω, δε, η υπόθεση πρέπει να αναπεμφθεί στη Διοίκηση προκειμένου αυτή να εκδώσει, σε συμπλήρωση των ρυθμίσεων του άρθρου 6 παρ. 3 του προσβαλλόμενου χωροταξικού σχεδίου, απόφαση του αρμόδιου οργάνου με την οποία να προβλέπεται ότι για τη χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων εντός των περιοχών που χαρακτηρίζονται ως Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά (Σ.Π.Π.), επιβάλλεται η σύνταξη ειδικής ορνιθολογικής μελέτης (ΣτΕ 807/2014).

Στη συνέχεια εκδόθηκαν κι άλλες αναβλητικές αποφάσεις κατ' επίκληση του άρθρου 22 του ν. 4247/2014 και του άρθρου 6 του ν. 3937/2011 με τις οποίες κρίθηκαν τα εξής:

(...) στο άρθρο 6 του ν. 3937/2011 για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας (Α' 60), που αντικατέστησε το άρθρο 21 του μνημονευθέντος ν. 1650/1986, περιλαμβάνονται παρ. 5 και 9 οι οποίες ορίζουν τα εξής: «5. α) Κανονιστικές πράξεις χαρακτηρισμού προστατευόμενων περιοχών που εγκρίθηκαν από αναρμόδιο όργανο, μπορούν να εγκριθούν με προεδρικά διατάγματα ως έχουν, με την επιφύλαξη της τήρησης των προβλέψεων της παραγράφου 2 του άρθρου 9, ύστερα από πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και των συναρμόδιων Υπουργών και μετά από εισήγηση της αρμόδιας Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος ότι δεν έχουν επέλθει ιδιαίτερα σημαντικές αλλαγές στην κατάσταση διατήρησης του προστατευτέου αντικειμένου. Η ισχύς των παραπάνω προεδρικών διαταγμάτων, πλην της τήρησης των προβλέψεων της παραγράφου 2 του άρθρου 9, ανατρέχει στην ημερομηνία δημοσίευσης των πρώτων διοικητικών πράξεων, οι οποίες καταργούνται ρητά με τα ίδια προεδρικά διατάγματα. 6. ... 7. ... 8. ... 9. Για περιοχές, στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, για τα οποία αρχίζει η διαδικασία χαρακτηρισμού με προεδρικό διάταγμα και έως ότου εκδοθεί η πράξη χαρακτηρισμού, ο Υπουργός Περιβάλλοντος,

Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, με απόφασή του, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, μπορεί να καθορίζει όρους και περιορισμούς για επεμβάσεις και δραστηριότητες που είναι δυνατόν να έχουν βλαπτική επίδραση στις παραπάνω περιοχές, στοιχεία ή σύνολα. Η ισχύς της υπουργικής αυτής απόφασης δεν μπορεί να υπερβαίνει τα δύο έτη. Αν συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι, η προθεσμία αυτή μπορεί να παρατείνεται, με όμοια υπουργική απόφαση, για ένα ακόμη έτος. (...)υπό τα ανωτέρω δεδομένα, για το χαρακτηρισμό της ως άνω περιοχής ως Εθνικού Πάρκου ήταν αναγκαία η έκδοση του προβλεπόμενου από το άρθρο 21 παρ. 1 και 2 του ν. 1650/1986 προεδρικού διατάγματος, ως εκ τούτου δε, η περιοχή αυτή αναρμοδίως χαρακτηρίστηκε ως Εθνικό Πάρκο με την προσβαλλόμενη κοινή υπουργική απόφαση η οποία θα έπρεπε να ακυρωθεί, κατά τα βασίμως προβαλλόμενα. Ενόψει όμως των ως άνω 5 διατάξεων, το Τμήμα κρίνει ότι η έκδοση οριστικής αποφάσεως πρέπει να αναβληθεί για έξι μήνες, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 50 παρ. 3α του π.δ/τος 18/1989, προκειμένου η Διοίκηση να εκδόσει το προβλεπόμενο στις ως άνω διατάξεις προεδρικό διάταγμα (πρβλ ΣτΕ Ολομ.4003/2014) και να ορισθεί νέα δικάσιμος» (ΣτΕ 534/2015, 3959, 642, 807/2014).

Διαφορές ουσίας και ακυρωτικές

Με τις αποφάσεις 3115 και 3191/2015 της επταμελούς συνθέσεως επιλύθηκαν ενδιαφέροντα ζητήματα που αφορούν τη διάκριση διαφορών ουσίας και ακυρωτικών διαφορών, σε συνέχεια της 3919/2010 απόφασης της Ολομελείας: «6. Επειδή, όπως έχει κριθεί (ΣΕ 3919/2010 Ολομ), από τις διατάξεις των άρθρων 94 παρ. 1 και 95 παρ. 1-4 του Συντάγματος προκύπτουν τα ακόλουθα: Στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια ανατίθεται, κατ' αρχήν, γενική αρμοδιότητα επί των διοικητικών διαφορών οι οποίες πηγάζουν είτε από διοικητικές συμβάσεις είτε από ενέργειες διοικητικών οργάνων που δεν συνιστούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις και εφόσον, στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο νόμος οργανώνει κατά τέτοιο τρόπο τη δικονομική προστασία του πολίτη, ώστε το αίτημά του ενώπιον του δικαστηρίου να είναι η κατανήφιση σε παροχή ή η αναγνώριση δικαιώματος ή έννομης σχέσεως η οποία διέπεται από το δημόσιο δίκαιο. Κατ' εξαίρεση από τον κανόνα αυτό ορισμένες διοικητικές διαφορές ουσίας ανατίθενται από το ίδιο το Σύνταγμα σε άλλα δικαστήρια. Εξ άλλου, λόγω της γενικής ακυρωτικής αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας επί των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών, όταν η διαφορά γεννάται από εκτελεστή διοικητική πράξη, ο νομοθέτης, κατά την έννοια των άρθρων 94 παρ. 1, 95 παρ. 1 περίπτ. α' και 95 παρ. 3 του Συντάγματος, που πρέπει να ερμηνευθούν συνδυασμένα, μπορεί να αναθέτει στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια μόνον ειδική αρμοδιότητα για συγκεκριμένες κατηγορίες υποθέσεων, η φύση και η σπουδαιότητα των οποίων δεν επιβάλλει, κατά την εκτίμησή του, την εκδίκασή τους από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Η κατά τα ανωτέρω ανατιθέμενη στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια αρμοδιότητα μπορεί να οργανωθεί από τον νόμο είτε ως ακυρωτική, όταν το αίτημα ενώπιον του δικαστηρίου δεν μπορεί, σύμφωνα με τον νόμο, να έχει ως περιεχόμενο την τροποποίηση, αλλά μόνο την εν όλω ή εν μέρει ακύρωση εκτελεστής διοικητικής πράξεως ή την ακύρωση παραλείψεως προς έκδοση εκτελεστής διοικητικής πράξεως, είτε ως αρμοδιότητα πλήρους δικαιοδοσίας, όταν το αίτημα ενώπιον του δικαστηρίου μπορεί, σύμφωνα με τον νόμο, να είναι, εκτός από την ακύρωση, και η μεταρρύθμιση εκτελεστής διοικητικής πράξεως και το δικαστήριο έχει, κατ' αρχήν, την εξουσία να διαμορφώσει το ουσιαστικό περιεχόμενο της πράξεως ή του δικαιώματος, της υποχρεώσεως ή της καταστάσεως που απορρέει από αυτή, μετά από διάγνωση των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως. Περαιτέρω, ενόψει και των άρθρων 26 και 43 του Συντάγματος, η αρμοδιότητα των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων για την εκδίκαση των κατηγοριών υποθέσεων οι οποίες, κατ' εκτίμηση της φύσεως και της

σπουδαιότητάς τους, επιτρεπτός μεταφέρονται σε αυτά, αφαιρούμενες από την ακυρωτική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας, δεν επιτρέπεται να οργανώνεται ως αρμοδιότητα εκτεινόμενη σε άσκηση πλήρους δικαιοδοσίας, εφόσον η άσκηση πλήρους δικαιοδοσίας στις συγκεκριμένες κατηγορίες υποθέσεων συνεπάγεται την υπεισέλυση της δικαστικής λειτουργίας στην εκτελεστική επί θεμάτων για τα οποία είναι αυτή αποκλειστικώς αρμόδια. Ειδικότερα, τούτο δεν επιτρέπεται, μεταξύ άλλων, όταν εν όψει του κατά τον νόμο αντικειμένου της προσβαλλομένης ατομικής διοικητικής πράξεως, των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την έκδοσή της και του χαρακτήρα της έρευνας βάσει της οποίας μπορεί να διαπιστωθεί η συνδρομή των προϋποθέσεων αυτών, καθώς και των συνεπειών τις οποίες θα επέφερε η μεταρρύθμιση της πράξεως, η άσκηση πλήρους δικαιοδοσίας θα παραβίαζε τα όρια της ανατιθέμενης αποκλειστικώς στα όργανα της Διοικήσεως κρατικής εξουσίας βάσει της αρχής της διακρίσεως των λειτουργιών.

7. Επειδή, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 περίπτ. δ' του ν. 1406/1983 (Α' 182), στη δικαιοδοσία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων υπάγονται οι διαφορές, οι οποίες αναφύονται κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας που αφορά τα «μεταλλεία και λατομεία». Προ του ν. 3659/2008 (βλ. κατωτέρω), είχε κριθεί (βλ. ΣτΕ 660/2010, 3654/2009, 3960/2008, 705/2006 Ολομ. κ.ά.) ότι εάν η προσβαλλόμενη με το ένδικο βοήθημα πράξη έχει εκδοθεί μεν κατ' εφαρμογή της νομοθεσίας περί μεταλλείων και λατομείων, ο ασκών τούτο, όμως, επικαλείται βλάβη από την πράξη αυτή και δεν αξιώνει ίδια λατομικά ή μεταλλευτικά δικαιώματα, η διαφορά που ανακύπτει δεν είναι διαφορά ουσίας, της οποίας η επίλυση θα ανήκε στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, κατά τα άρθρα 1 παρ. 2 περίπτ. δ' και 3 παρ. 1 του ν. 1406/1983, αλλά, ενόψει των άρθρων 94 παρ. 1 και 95 παρ. 1 περίπτ. α' του Συντάγματος, είναι ακυρωτική, υπαγόμενη στη δικαιοδοσία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ακολουθώντας, με την παράγραφο 3 του άρθρου 51 του ν. 3659/2008 (Α' 77/7.5.2008), η ισχύς του οποίου, κατά το άρθρο 82 εδάφιο δεύτερο αυτού, αρχίζει ένα μήνα μετά τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στο ανωτέρω άρθρο 1 του ν. 1406/1983 προστέθηκε παράγραφος 6. Κατά τη νέα αυτή διάταξη, στη δικαιοδοσία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων υπάγονται, εκδικαζόμενες ως διαφορές ουσίας, όλες οι διαφορές που αναφύονται στις περιπτώσεις των παραγράφων 2, 3 και 4, ανεξαρτήτως από την ιδιότητα εκείνου που ασκεί το ένδικο βοήθημα. Στην δε παράγραφο 4 του αυτού άρθρου 51 ορίζεται ότι «οι διατάξεις αυτού του άρθρου δεν καταλαμβάνουν τις εκκρεμείς κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος υποθέσεις». Στην εισηγητική έκθεση του ανωτέρω νόμου αναφέρεται ότι στόχος της ρυθμίσεως είναι, αφενός μεν η αποσυμφόρηση του ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου από κατηγορίες υποθέσεων των οποίων η φύση και η σπουδαιότητα δεν δικαιολογούν την απευθείας εκδίκασή τους από αυτό, αφετέρου δε η ταχύτερη απονομή της δικαιοσύνης με την αποκέντρωση των οργάνων απονομής της. Καθ' ερμηνεία των διατάξεων αυτών, σε συνδυασμό με τον μεταγενέστερο ν. 3900/2010 (Α' 213/17.12.2010) (άρθρα 46 έως 50), κρίθηκε ότι, κατά τη βούληση του νομοθέτη, εκκρεμείς την 1.1.2011, ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος του ν. 3900/2010, υποθέσεις, οι οποίες διαβιβάζονται στα κατά τόπο αρμόδια διοικητικά εφετεία και διοικητικά πρωτοδικεία σύμφωνα με το άρθρο 50 του ν. 3900/2010, δεν είναι μόνον όσες ανήκουν στις κατηγορίες διαφορών που μεταφέρονται στην αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων με τον νόμο αυτό, αλλά και εκείνες οι οποίες είχαν μεταφερθεί στα εν λόγω δικαστήρια με προγενέστερα νομοθετήματα. Έγινε, δηλαδή, δεκτό ότι και τα εκκρεμή ένδικα βοηθήματα που ανήκουν στις κατηγορίες υποθέσεων, οι οποίες είχαν υπαχθεί στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια με το άρθρο 51 του ν. 3659/2008, αλλά, βάσει της προαναφερθείσης διατάξεως της παραγράφου 4 του άρθρου αυτού, έπρεπε να εκδικασθούν από το Συμβούλιο της Επικρατείας ως ασκηθέντα πριν από τη δημοσίευση του εν λόγω νόμου, υπάγονται πλέον, κατά την έννοια του άρθρου 50 του ν. 3900/2010, στην αρμοδιότητα των οικείων διοικητικών πρωτοδικείων (βλ. Πρακτικό 4/2011 της Διοικητικής Ολομελείας του ΣτΕ, ΣΕ 4193/2011 κ.ά.). (...)

9. Επειδή, η προσβαλλόμενη 7633/29.3.2012 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Αποκεντρωμένης Διοίκησης Μακεδονίας-Θράκης εκδόθηκε κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 57 παρ. 5 του ν. 998/1979. Οι διατάξεις αυτές, με τις οποίες παρέχεται η δυνατότητα να παραχωρούνται κατά χρήση ή κατά κυριότητα, εξουσιαστικώς, κατόπιν ειδικής εγκριτικής αποφάσεως του αρμοδίου οργάνου της Διοικήσεως, δημόσιες εκτάσεις

δασικού χαρακτήρα για την εκμετάλλευση λατομείων ή μεταλλείων, αποβλέπουν στη θεραπεία δημόσιου σκοπού, και συγκεκριμένα στην κάλυψη των αναγκών σε λατομικά και μεταλλευτικά ορυκτά και στην ανάπτυξη της σχετικής παραγωγικής δραστηριότητας προς όφελος της εθνικής οικονομίας, μετά από συνεκτίμηση της ανάγκης αποτελεσματικής προστασίας του δασικού πλούτου της χώρας και του φυσικού περιβάλλοντος εν γένει, ενόψει των δυσμενών επιπτώσεων της σχετικής επιχειρηματικής δραστηριότητας στο περιβάλλον. Κατά συνέπεια, οι διαφορές οι οποίες γεννώνται από τις πράξεις που εκδίδονται κατ' εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων, ανεξαρτήτως εάν οι σχετικές πράξεις προβλέπουν την καταβολή ή μη ανταλλάγματος για την παραχώρηση, συνιστούν διοικητικές διαφορές, και όχι ιδιωτικές διαφορές υπαγόμενες στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων (βλ. ΣΕ 4007/2002). Περαιτέρω, οι διατάξεις αυτές, με τις οποίες δεν παρέχεται απλώς έγκριση εκμεταλλεύσεως δασών και δασικών εκτάσεων για μεταλλευτικούς σκοπούς, αλλά έγκριση για την παραχώρηση των εκτάσεων αυτών κατά χρήση ή κατά κυριότητα, εντάσσονται στη δασική νομοθεσία, όπως και οι άλλες διατάξεις που προβλέπουν παραχώρηση δημοσίων δασών και δασικών εκτάσεων για την εξυπηρέτηση σκοπών δημοσίου συμφέροντος. Από την αμφισβήτηση δε της νομιμότητας των πράξεων με τις οποίες εγκρίνεται η παραχώρηση δασών και δασικών εκτάσεων για την άσκηση λατομικής ή μεταλλευτικής δραστηριότητας γεννώνται ακυρωτικές διαφορές, για την εκδίκαση των οποίων αρμόδιο είναι το Συμβούλιο της Επικρατείας, και ειδικότερα το Ε΄ Τμήμα αυτού. Και τούτο διότι τα αρμόδια κατά το ως άνω άρθρο 57 του ν. 998/1979 όργανα εγκρίνουν, κατά τον νόμο, την παραχώρηση δημοσίων δασών και δασικών εκτάσεων βάσει, μεταξύ άλλων, ουσιαστικών και τεχνικών εκτιμήσεων και επιλογών που συναρτώνται με τη σκοπιμότητα της αξιοποίησεως του ορυκτού πλούτου της χώρας, ενόψει των αναγκών της εθνικής οικονομίας και της υποχρεώσεως προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων, βάσει, δηλαδή, κρίσεων και σταθμίσεων οι οποίες ανήκουν, κατά το Σύνταγμα, στο πεδίο δράσεως της Διοικήσεως και δεν μπορούν να ανατεθούν στα δικαστήρια δια μέσου της αρμοδιότητας πλήρους δικαιοδοσίας κατά τον δικαστικό έλεγχο των σχετικών πράξεων (βλ. 2431/2010, a contrario ΣΕ 107/1991 Ολομ, πρβλ. ΣΕ 4934/2013, 2694/2012, 287/2005, 262/2005, 2855/2003 Ολομ, 1768/1998, 5222/1996, 4739/1995, 3525/1991, πρβλ. ΣΕ 1056/2012). Κατά συνέπεια, το κρινόμενο ένδικο βοήθημα που στρέφεται, όπως προεκτέθηκε, κατά της 7633/29.3.2012 αποφάσεως με την οποία παραχωρήθηκαν στην παρεμβαίνουσα εταιρεία, κατά χρήση και κατά κυριότητα, τμήματα δημοσίου δάσους για τις ανάγκες της επιχειρηματικής της δραστηριότητας και στην οποία ενσωματώθηκε η 36/2012/22.3.2012 πράξη της οικείας Πρωτοβάθμιας Επιτροπής Επιλύσεως Δασικών Αμφισβητήσεων περί καθορισμού του καταβλητέου για την παραχώρηση ανταλλάγματος, αποτελεί αίτηση ακυρώσεως, εκδικαζόμενη αρμοδίως από το παρόν Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας (...)).

Οδηγία Natura

Με την Οδηγία Natura ασχολήθηκε η απόφαση 551/2015, με την οποία κρίθηκε ότι η Οδηγία αυτή δεν καθορίζει συγκεκριμένη μεθοδολογία για τη δέουσα εκτίμηση: «12. Επειδή, με την οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (Ε.Ε. L 59), συστήθηκε ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών (Natura 2000) που αποσκοπεί στην προστασία της βιοποικιλότητας στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 της οδηγίας: «Κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεδεμένο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάζει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, καθεαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια, εκτιμάται δεόντως ως προς τις επιπτώσεις του στον τόπο, λαμβανομένων υπόψη των στόχων διατήρησής του. Βάσει των συμπερασμάτων της εκτίμησης των επιπτώσεων στον τόπο και εξαιρουμένης της περίπτωσης των διατάξεων της παραγράφου 4, οι αρμόδιες εθνικές αρχές συμφωνούν για το οικείο σχέδιο μόνον αφού βεβαιωθούν ότι δεν θα παραβιάσει την ακεραιότητα του τόπου περί του οποίου πρόκειται και, ενδεχομένως, αφού εκφρασθεί πρώτα η δημόσια γνώμη». Παρόμοιες ρυθμίσεις

περιέχονται στο άρθρο 6 παρ. 1 περ. η' της Κ.Υ.Α. 33318/ 30281/1998 (Β' 1289), η οποία εκδόθηκε σε συμμόρφωση προς την οδηγία 92/43. Από τις διατάξεις αυτές συνάγεται ότι η κατ' άρθρο 6 παρ. 3 της οδηγίας για τους οικοτόπους δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων του σχεδίου ή του έργου στον προστατευόμενο τόπο προϋποθέτει ότι, προ της εγκρίσεως του σχεδίου ή του έργου, προσδιορίζονται, λαμβανομένων υπ' όψιν των βέλτιστων επιστημονικών γνώσεων επί του θέματος, όλες οι πτυχές του σχεδίου ή του έργου που θα μπορούσαν, είτε η καθεμία από μόνη της είτε σε συνδυασμό με άλλα σχέδια ή έργα, να επηρεάσουν τους στόχους διατηρήσεως του τόπου αυτού. Η αρμόδια αρχή επιτρέπει την άσκηση δραστηριότητας στον οικείο τόπο μόνον εφ' όσον δεν υφίσταται, από επιστημονικής απόψεως, καμία εύλογη αμφιβολία ως προς την απουσία επιβλαβών συνεπειών για την ακεραιότητά του (βλ. μεταξύ άλλων C-127/2002, Waddenvereniging και Vogelbeschermingsvereniging, C-6/2004, Επιτροπή/Ηνωμένου Βασιλείου, C-304/05 Επιτροπή/Ιταλικής Δημοκρατίας, C-241/08 Επιτροπή/Γαλλικής Δημοκρατίας, C-404/09, AltoSil). Κατ' αντίθεση με την εκτίμηση των επιπτώσεων που γίνεται δυνάμει της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ, η εκτίμηση με βάση το άρθρο 6 παρ. 3 της οδηγίας για τους οικοτόπους δεσμεύει ως προς την απόφαση, κατά τρόπο ώστε εάν παραμένουν αμφιβολίες ως προς την απουσία επιβλαβών συνεπειών του συγκεκριμένου σχεδίου για την ακεραιότητα του τόπου, η αρμόδια αρχή οφείλει να μην το εγκρίνει (βλ. C-418/2004, Επιτροπή/Ιρλανδίας). Η εν λόγω δέουσα εκτίμηση, για τη διεξαγωγή της οποίας δεν καθορίζεται στην οδηγία ειδική μεθοδολογία (βλ. C-304/05, Επιτροπή/Ιταλικής Δημοκρατίας), θα πρέπει να προηγείται της εγκρίσεως του σχεδίου, διενεργείται δε και σε σχέδια ή έργα χωροθετημένα εκτός του προστατευόμενου τόπου, εφ' όσον αυτά ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον τόπο (βλ. C-98/03 Επιτροπή/Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, C-404/09, AltoSil). Εξ άλλου, ως έχει κριθεί, οι διατάξεις του άρθρου 6 της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν απαγορεύουν, κατ' αρχήν, την άσκηση εξορυκτικών δραστηριοτήτων εντός ή πλησίον των προστατευόμενων τόπων, εφ' όσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου αυτού, ήτοι διασφαλίζεται, κατόπιν δέουσας εκτιμήσεως και πέραν κάθε εύλογης αμφιβολίας, ότι η εν λόγω δραστηριότητα έχει σχεδιασθεί κατά τρόπο ώστε να μην παραβλάπτεται η ακεραιότητα του τόπου (πρβλ. ΣτΕ 1990/2007 7μ., C-404/09, AltoSil).

13. Επειδή, με την κρινόμενη αίτηση προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη εκδόθηκε κατά παράβαση των άρθρων 6 παρ. 3 και 4 της οδηγίας για τους οικοτόπους, διότι δεν εφάρμοσε την ειδική διαδικασία που προβλέπεται στις διατάξεις αυτές για την εκτίμηση των επιπτώσεων ούτε στην ΕΖΔ «Όρος Στρατωνικό-Κορυφή Σκαμνί», εντός της οποίας εμπίπτει τμήμα του υποέργου Ολυμπιάδας και διέρχεται η υπόγεια στοά προσπέλασης Ολυμπιάδας-Μαντέμ Λάκκου, ούτε στις όμορες ΕΖΔ, αλλά στηρίχθηκε σε μελέτη, η οποία δεν περιέχει καμία επιστημονική τεκμηρίωση ως προς το θέμα αυτό. Προβάλλεται, περαιτέρω, ότι η Μ.Π.Ε. αιτιολογείται πλημμελώς ως προς τις επιπτώσεις του επίμαχου έργου στις ΕΖΔ, καθ' όσον δεν αξιολογεί τις σωρευτικές επιπτώσεις από όλες τις δραστηριότητες, υφιστάμενες και νέες, δεν λαμβάνει υπ' όψιν τη διατάραξη και βλάβη της πανίδας που θα απωλέσει τα ενδιαιτήματά της και κυρίως του λύκου και της βίδρας που αποτελούν είδη προτεραιότητας και δεν προτείνει κανένα μέτρο για την προστασία των οικοτόπων και ειδών προτεραιότητας. Όπως όμως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, στη Μ.Π.Ε. έχει τεθεί ειδικό Παράρτημα ΙΙΙ-Μέρος Δ' «Οικολογική μελέτη βάσης», όπου αναλύονται τα οικολογικά χαρακτηριστικά (οικοσυστήματα-γλωρίδα-πανίδα) των περιοχών μελέτης «Ολυμπιάδα», «Στρατώνι», «Σκουριές», οι οποίες προσδιορίστηκαν με εύρος 3 χλμ. περίξ του ορίου περιοχής κατάληψης των επιμέρους συνιστωσών της δραστηριότητας, λαμβανομένων υπ' όψιν και αξιολογούμενων και των περιοχών του δικτύου Natura που εμπίπτουν ή βρίσκονται πλησίον της ευρύτερης περιοχής μελέτης, ήτοι των ΕΖΔ «Όρος Στρατωνικό-Κορυφή Σκαμνί» (GR 1270005) (έκταση 8.128,17 he) και «Λίμνες Κορώνεια-Βόλβη, Στενά Ρεντίνας και ευρύτερη περιοχή» (GR 1220009) (έκταση 15.671,24 he), αλλά και όσων βρίσκονται σε μεγαλύτερη απόσταση από την ευρύτερη περιοχή μελέτης, ήτοι των ΕΖΔ «Όρος Χολομώντας» (GR 1270001) (έκταση 15.543,63 he), «Στενά Ρεντίνας-ευρύτερη περιοχή» (GR 1220003) (έκταση 2.905,16 he) και «Ταξιάρχης-Πολύγυρος» (GR 1270012) (έκταση 21.250,07 he), με ιδιαίτερη βαρύτητα στους στόχους διατήρησής τους. Στο εν λόγω Παράρτημα γίνεται αναφορά όλων των στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν για την άντληση

των πληροφοριών τόσο σχετικά με τις προστατευόμενες περιοχές όσο και στις περιοχές των υποέργων. Ειδικότερα, χρησιμοποιήθηκαν όλα τα διαθέσιμα στοιχεία, μεταξύ άλλων, δορυφορικές φωτογραφίες, δασικοί ορθοφωτοχάρτες Υπουργείου Γεωργίας, Γεωαναφερόμενοι ψηφιακοί χάρτες Γ.Υ.Σ., επιστημονικές βιβλιογραφικές αναφορές και επιστημονικό υλικό του διαδικτύου, στοιχεία του προγράμματος BIOMAP για το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000 (2001) και τεχνικός οδηγός χαρτογράφησης του Δικτύου Natura 2000, τα Επιστημονικά Δελτία Δεδομένων για τις περιοχές του δικτύου Natura, τυχόν διαχειριστικά σχέδια που έχουν εκπονηθεί για τις περιοχές αυτές, βάση δεδομένων EUNIS (European Nature Information System) της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Περιβάλλοντος, τα οποία συμπληρώθηκαν από εργασίες πεδίου σε βάθος δωδεκαετίας και ειδικότερα από τα πορίσματα της Οικολογικής Μελέτης Βάσης για τις περιοχές Ολυμπιάδας και Σκουριές, έτους 1998 και την αντίστοιχη για όλες τις επίμαχες περιοχές, έτους 2010. Οι πληροφορίες που συνελέγησαν αναφέρονται στα οικοσυστήματα, τις κατηγορίες βλάστησης, τους τύπους οικοτόπων, τα είδη χλωρίδας και πανίδας και του καθεστώτος προστασίας τους, την αντιπροσωπευτικότητα, τη γεωγραφική κατανομή και την κατάσταση διατήρησης των οικοτόπων και ειδών, αποτυπώνονται δε σε πίνακες συγκεντρωτικούς και ανά περιοχή μελέτης, καθώς και σε χάρτες αποτύπωσης των θέσεων όπου εντοπίστηκαν. Σύμφωνα δε με την εκτίμηση των μελετητών, η οποία υιοθετήθηκε με την προσβαλλόμενη απόφαση, τα στοιχεία αυτά θεωρήθηκαν πλήρη και επικαιροποιημένα για τη διαμόρφωση πλήρους εικόνας των οικολογικών χαρακτηριστικών και της υφιστάμενης κατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής (βλ. σελ. 7.5-1 της Μ.Π.Ε.), ώστε να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων του έργου στις ΕΖΔ, ως εκ τούτου τα περί του αντιθέτου προβαλλόμενα είναι απορριπτέα ως αβάσιμα».

Το Τμήμα, κατά την επεξεργασία διαταγμάτων απασχόλησαν, μεταξύ άλλων, τα ΕΣΧΑΔΑ Κασσιόπης, Παλιουρίου και Αστέρα Βουλιαγμένης (ΠΕ 28/2015, 363, 256/2013) και βλ. και ΣτΕ 3874/2014 Ολομ.

Ζητήματα σχετικά με την ανέγερση εξοχικών κατοικιών σε εκτός σχεδίου προστατευόμενη περιοχή απασχόλησαν και την απόφαση 4046/2015.

Ρύπανση Ασωπού

Με την απόφαση 3943/2015, ενόψει του διαπιστωμένου χρόνιου προβλήματος ρύπανσης του Ασωπού ποταμού, επιβλήθηκε στη Διοίκηση η λήψη σειράς μέτρων: «Επειδή, από τα εκτεθέντα στις προηγούμενες σκέψεις δεδομένα, έχει αναδειχθεί το χρόνιο πρόβλημα ουσιώδους διατάραξης του οικοσυστήματος του Ασωπού ποταμού και η ανάγκη να ληφθούν μέτρα αποκαταστάσεώς του, δεδομένου, μάλιστα, ότι πέραν του φυσικού οικοσυστήματος, συντρέχει άμεσος κίνδυνος και για την υγεία των κατοίκων. Ενόψει αυτών, και κυρίως ενόψει του ότι έχουν ήδη κατατεθεί μελέτες σχετικά με το πρόβλημα αυτό (βλ. ανωτέρω σκέψη 10) και ευρίσκονται στη διάθεση της Διοικήσεως, ενώ και οι ίδιοι οι αιτούντες έχουν, όπως εξετέθη στην προηγούμενη σκέψη, επικαλεσθεί με την αίτησή τους προς την Διοίκηση σχετική μελέτη, η Διοίκηση, πέραν όσων σχεδιάζει για τη χωροταξική οργάνωση της περιοχής, οφείλει το ταχύτερο δυνατό να λάβει άμεσα μέτρα προστασίας και αποκατάστασης για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Ειδικότερα, καλείται η Διοίκηση χωρίς καμία περαιτέρω καθυστέρηση α) να διακόψει τη λειτουργία όσων μονάδων δεν διαθέτουν σύστημα επεξεργασίας αποβλήτων ή λειτουργούν κατά παράβαση των σχετικών με την επεξεργασία αποβλήτων περιβαλλοντικών όρων, ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω ρύπανση του οικοσυστήματος, β) να επιλύσει το γενικότερο πρόβλημα επεξεργασίας αποβλήτων, είτε με την κατασκευή κεντρικής μονάδας, είτε με όποιο αντίστοιχο έργο επιλέξει, ενόψει και των σχετικών μελετών, και γ) να λάβει τα κατάλληλα μέτρα αποκατάστασης του διαταραχθέντος

οικοσυστήματος, μεταξύ των οποίων και το ήδη μνημονευθέν προεδρικό διάταγμα του άρθρου 23 του ν. 1650/1986».